

A DÓZSA-HÁBORÚ HUMANISTA EPOSZA

(Stephanus Taurinus de Switawia : *Stauromachia*)

A felszabadulás utáni évek egy elfeledett XVI. századi eposzírót tettek ismertté : Taurinus Istvánt. Főműve, az 1514. évi parasztháborúról szóló *Stauromachia*, szinte egyidőben jelent meg latinul és magyarul. Az újra felfedezett költő személyének, és addig kevésbé ismert munkájának értékelése körül élesen megoszlottak a vélemények. Voltak, akik téma-választására hivatkozva irodalmunk értékes hagyományainak sorába iktatták. Az összefüggésből kiragadott idézetek, valamint az eposz egészének történelmietlen megvilágítása valóban igazolni látszott ezt a felfogást. De voltak, akik a hely, az idő és a körülmények reális mértékű számbavétele alapján kétségbevonták a humanista Taurinusnak még burkolt formában megnyilatkozó plebejus-rokonszenvét is, és ennek megfelelően paraszttellenes alkotásnak minősítették a *Stauromachiát*.

A vitás kérdések eldöntéséhez szükség lett volna az egyes tézisek részletesebb bizonyítására, ezt azonban nem végezték el. Pedig e probléma tisztázása korántsem tekinthető pusztán filológiai feladatnak : végre is határozott választ kell adnunk arra, vajon a parasztháború egyetlen egykorú költői feldolgozásának hol a helye és mi a jelentősége a magyar irodalom történetében.

I.

Hunyadi Mátyás halála nemcsak a központosított monarchia gazdasági politikai szerkezetében hozott változást, de jelképes cezúrát jelentett a szellemi életben is. A Magyarországra behívott és itt patronált olasz humanisták jó része elhagyta az országot, a többiek pedig nem volt, ami különösképp ide vonzotta volna. A gyengülő olasz kapcsolatok helyébe a gyorsan növekvő német befolyás lépett. Ennek egyik fontos következménye az lett, hogy az egyetemre indulók mind nagyobb hányada törekedett immár Bécs felé Itália helyett.

A magyarság élénkülő bécsi és általában német kapcsolatai egyszersmind kapunyitást is jelentettek az idegen humanisták előtt, s végsősoron a Habsburg expanziós törekvések kilátásait javították meg. Ezeknek a törekvéseknek képviselői közé tartozik Taurinus (Stieröxel) is.

Stieröxel István minden valószínűség szerint német eredetű morvaországi család gyermeke volt.¹ Pályafutását mindvégig befolyásos német és magyar mecénásainak köszön-

¹ JUHÁSZ, LADISLAUS : De vita operibusque Stephani Taurini Olomucensis. p. III—V. A Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum c. sorozatban megjelent *Stauromachia*-kiadás bevezetője. A továbbiakban mindig erre a kiadásra utalunk. Mintfogó Juhásznak ez az összeállítás tartalmazza legteljesebben a költő életrajzi adatait, ezek átvételekor külön nem hivatkozunk rá. A kötet *Introductio*-jában adott (1944-ig terjedő) Taurinus-bibliográfiában foglaltakra is csak nagyon indokolt esetben térünk ki.

Kiegészítések a Juhász által ismert irodalomhoz : MÜLLER, FR(EDRICH) : Gleichzeitige Aufzeichnungen von Thomas Wal, Johannes Mildt und einem Heltauer aus den Jahren 1513—1532. Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde. 1879. (XV) 53. Utal rá : ADLEFF

hette, következésképp családja nem tartozhatott a magasabb rangúak sorába. Zwittauban született,² talán 1480—85 között. Társadalmi felemelkedése érdekében mindenekelőtt támogatóra volt szüksége. Kapóra jött hát számára az a körülmény, hogy egyik rokona, Martinus Iglaviensis a közeli Olmützban élt, s vállalta azt a feladatot, hogy beajánlja őt az ottani tehetősebb körök jóindulatába. Stieröxel tehát itt kezdhetette meg tanulmányait.

Olmütz ez idő tájt valóságos kulturális központ volt.³ Számos költő és tudós fordult meg falai között, közülük nem egy véglegesen csatlakozva a Habsburg-barát Thurzó Szaniszló körül kialakult humanista társasághoz. A tudós püspök minden igyekezete arra irányult, hogy a város ne maradjon afféle provinciális központ, hanem minél nagyobb mértékben bekapcsolódjék a közép-európai humanizmus egyetemes hálózatába. Ezért tartott fenn állandó kapcsolatot pl. Celtis Konráddal és a bécsi egyetemi körökkel. A Thurzók-patronálta humanisták közül nem egy ezáltal került ki a nemzetközi élet színterére.

Stieröxelnek is, amennyiben életcéljának megvalósítását biztosítani akarta, a Thurzók pártfogását kellett megszereznie. Martinus Iglaviensis ebben is iparkodott segítségére lenni. Először is sikerült megnyernie Stieröxel támogatójává az egyébként ugyancsak Celtis-barát Olmützi Ágostont, aki nemrég tért haza Itáliából, és ekkor már olmützi és brünni prépost volt. A prépost nagybátyja pedig Stiborius András, épp Thurzó Szaniszló dúsgazdag kanonokja volt. Bátran feltételezhető tehát, hogy ily módon (Iglaviensis szorgalmazása folytán, de Olmützi közbenjárására) sikerült Stieröxelnek bejutnia az áhított védőszárnyak alá.

Életének és későbbi pályafutásának igen fontos mozzanata volt ez, mert nemcsak mecénást szerzett magának, hanem hangsúlyozottan humanista gondolkodású pártfogót, akinek környezete is hasonló emberekből tevődött össze. Stieröxel olmützi tanulmányairól egyébként elég keveset tudunk. Feltehetően premontrei kézben levő iskolában sajátította el az előirt ismereteket — nyilván az ars dictandi fokáig —, Sinapinus Márton és mások irányítása mellett. Stieröxel fejlődése szempontjából nem volt közömbös, hogy premontrei kezek alatt nőtt fel. Egyrészt, mert a rend — alapvető életelvéből következő — nem aszketikus hajlamú, magányba vonult embereket nevelt, hanem ellenkezőleg, városi, világi társadalmi életre

NORBERT: Adalékok az erdélyi német kalendáriumi irodalom történetéhez. Kolozsvár 1907. 25. — TURÓCZI-TROSTLER, JOSEF: Entwicklungsgang der ungarischen Literatur. II. Bp. 1930. 25. — Zichy-okmánytár. Kiadta Lukács Pál. XII. köt. (1931). 382, 394. — KLEIN, KARL KURT: Fünf Briefe Adrian Wolfhards. Siebenbürgische Vierteljahrschrift, 1934 (LVII), 289—297. (Mindegyik megjelent Arbenz *Vadianische Briefsammlung*ében.)

Újabb irodalom, 1944—1958. GERÉB LÁSZLÓ: Taurinus és a Paraszti Háború. (Az 1946-ban megjelent fordítás bevezető tanulmánya. 6—9. 1.) — KÓSA JÁNOS, Budapest 1946. 304—305. (ism.) — H. L.: Világosság 1946. 169. sz. (ism.) — SZ. NAGY MIKLÓS, Válasz 1946. 92—94. (ism.) — GERÉZDI RABÁN, It. 1947. 75—77. (ism.) — GERÉB LÁSZLÓ: A magyar renaissance költői. Bp. é. n. (1947). 25—29., 129—130. — SZÉKELY GYÖRGY—GERÉB LÁSZLÓ: A magyar parasztháborúk irodalma. 1437—1514. Bp. 1950. — KARDOS TIBOR, It. 1950. 119—125. (ism.) — KARÁCSONYI BÉLA, Századok 1950. 419. (ism.) — KLANICZAY TIBOR: A régi magyar irodalom. I. Bp. 1951. Egyetemi jegyzet. (1954-ben 3. kiadás)—KARDOS TIBOR: A magyar vigjáték kezdetei. Kodály-Emlékkönyv 1953. 141—142. — GERÉB LÁSZLÓ: A hazai osztályharcok irodalma. 1525—1660. Bp. 1955. 92. — KARDOS TIBOR: A magyarországi humanizmus kora. Bp. 1955. — KOMLÓS ALADÁR: Tegnap és ma. Bp. 1956. 346. — V. KOVÁCS SÁNDOR: Taurinus és Sallustius „Catilina”-ja. ItK 1956. 319—322. — CAPESIUS, BERNHARD: Német humanizmus Erdélyben. Korunk 1957. 1272—1277. — KARDOS TIBOR válasza Capesiusnak. Korunk 1957. 1277—1281. — Vita a magyar irodalmi barokk kérdéseiről. It. 1957. 58. — A magyar irodalom története 1849-ig. Szerk.: BÓKA LÁSZLÓ—PÁNDI PÁL. Bp. 1957.

² „de Switawia”. Gerézi Rabán új adata. It. 1947. 76. Vö. Stauromachia I. 227—229. Születési évére nézve: JUHÁSZ: De vita operibusque... etc.

³ Wotke értékes közlésein kívül (*Der Olmützer Bischof*... usw.) rövidre fogott összefoglalásuk miatt jól használhattam még: WENZEL GUSZTÁV: Négy egykorú Thurzó püspök. Bp. 1878. 62.; NAGL-ZEIDLER: Deutschösterreichische Literaturgeschichte. Wien 1899. 470—471.

készítette elő tagjait. Másrészt pedig, mert mindennemű munkálkodását erős germán szellem és germanizáló törekvés hatotta át.

A fiatal Stieröxel lelkében nyilvánvalóan mély nyomokat hagyott tanításuk, s ami előnyös volt számára: áthágásuk nélkül is belevehette magát a városi, pontosabban a Thurzó Szaniszló körül zajló humanista életbe. Élt is a lehetőséggel. Érdekes ezzel kapcsolatban megemlíteni, hogy már itt sem a papi pálya vonzotta. Olmützi barátainak javarésze jogtudós volt, vagy lett, mint pl. Clementius János, Renatinus György, Wilharticz Vencel és mások, és ő maga is a jogtudomány szakemberévé vált.

Stieröxel 1500—1501-ben fejezte be olmützi iskolai tanulmányait és ezáltal megszerezte azt a jogi képesítést, amely bizonyos értelmiségi (literatus vagy klerikus) munkakör betöltéséhez kellett valamely főúri udvarban, hiteleshelyen, vagy a kancelláriában. Olmützi tartózkodása, tudományának gyarapodásán kívül elősegítette világnézeti fejlődését is, amelyet egyfelől a premontrei nevelésből következő, erősen *németes* meggyőződés, másfelől pedig nem valami szemellenzős látásmód, hanem a Thurzóktól inspirált nagyönis *humanista* jellegű gondolkodásmód jellemezte.

Támogatói jóvoltából tovább folytathatta tanulmányait az európai hírű bécsi egyetemen, ahová hihetőleg a XVI. század első évében érkezett meg. A századfordulón I. Miksa humanisztikus törekvéseinek következményeként Bécs került az eddig nagy vonzóerőt gyakorló budai királyi udvar helyébe. A császár környezetében ekkor már olyan neves tudományos és közéleti személyiségekkel találkozunk, mint Cuspinianus, Perger, Gracchus Pierius és Fuchsmagen. Bécs pedig valóságos középpontjává vált a humanizmus délről észak felé irányuló áramlatának. A szellemi élet fókuszában, az egyetemen sikeres csatát vívott az új világnézet a középkorival. Celtis Konrád meghívása is ebben az összefüggésben nyert igazán nagy jelentőséget.⁴ A skolasztikusok ellenállása ugyan még sokáig tartott, de harcuk egyre reménytelenebbé vált, mert az általános érdeklődés nem a középkori teológia, hanem inkább az antik klasszikusok iránt fokozódott. Horatius, Ovidius, Vergilius és Martialis neve már a XV. század második felében ott szerepelt a kollégiumok tematikájában, és érdekes, hogy rajtuk kívül Lucanus az, aki 1458-tól kedvelt auktora volt a bölcsészeti kar előadóinak. Természetes, hogy ez a különben sem teljes névsor a humanizmus erősödésével párhuzamosan egyre inkább kibővült.

I. Miksa császár politikai törekvéseihez Celtis szolgáltatta az ideológiai alapot. Célul tűzte ki az addig kellően fel nem derített német múlt irodalmi és történelmi emlékeinek feltárását. A humanisták ez irányban folytatott széleskörű könyvtári és levéltári kutatásai nem is maradtak eredménytelenek. Nekik köszönhető, hogy számos középfelnémet költői alkotás megmenekült az enyészettől, köztük Hroswitha drámái és a *Gudrun*. Ezzel a nagyarányú munkával függ össze Celtis legértékesebb felfedezésének, Tacitus *Germaniájának* 1500-as kiadása is. A *Germania* megjelenése nemcsak anyagát tekintve jelentős. Tacitus koncepciójában ugyanis élesen politikus párhuzam: a veszélyessé váló, hatalomra törő barbárság, és az elpuhult, mindamellét évezredek műveltségét magában hordozó klasszikus világ szembeállításának hatalmas körvonalai bontakoznak ki. Tendenciája persze egyértelmű, hiszen Tacitus, a germánokról szóló, reális megvilágítású tudósításának élet pozitív céllal fordította saját társadalmi osztálya ellen.

Celtis a maga közéleti és irodalmi működésében mutatis mutandis pontosan így járt el. A hajdani germán dicsőség felidézését tükörnek szánta kortársai számára, a fényes múlthoz méltó jövő biztosítása végett. Épp ezért a vezető körökkel kapcsolatos társadalomkritikáját helyenként ha élesen fogalmazta is meg, alapjában véve sohasem került szembe I. Miksa terveivel, sőt éppenséggel sikeres megvalósulásához járult hozzá.

⁴ Ezzel kapcsolatban — gazdag tényanyagáért — ma is ASCHBACH bécsi egyetem-történetének 2. kötete (Die Wiener Universität und ihre Humanisten. Wien 1877.) az alapvető forrás.

Celtis Konrád sajátosan német humanista eszméi a bécsi egyetemről kiindulva egyre nagyobb hullámverést okoztak. Tanár kollégáinak legtöbbször (Collimitius, Velocianus és mások) ugyancsak ilyen szellemben tartotta előadásait, tanítványaik nagy része pedig ezeket az eszméket befogadva, vagy hatásuk alá kerülve távozott a legkülönbözőbb német és külföldi humanista udvarokba.

Említettük az intenzív magyar—német kapcsolatok kérdését. A bécsi egyetem viszonylatában ez annyit jelentett, hogy az universitas egyik népes nemzetét (natio) a magyar alkotta, attól eltekintve, hogy hozzá tartoztak még a kis létszámú szláv, görög és román nemzetiségű tanulók is. A komplex összetétel volt az oka annak, hogy az Olmützből Bécsbe érkezett fiatal premontrai klerikus szintén a magyar tanulók anyakönyvében szerepelt mindig. Stieröxel itt már teljességgel kiszakadt mindenféle teológiai hatás köréből. Élete, gondolkodásmódja és célkitűzései is izzig-vérig humanista környezetéhez igazodott. Görög és latin írók intelmeit tekintette kánonnak s a középkor *vallis lachrymarum* hitét a *carpe diem* elvével cserélte fel. Úgy látszik, olyannyira magáévá tette a humanista gondolkodást, hogy mesterei, Pyckel (Celtis), Tanstetter (Collimitus) és Resch (Velocianus) példáján felbuzdulva szükségesnek találta, hogy maga is új nevet keressen. Ettől kezdve mindig és mindenütt úgy emlegették, mint *Taurinus* Istvánt.

Egyetemi éveiben a facultas artium hallgatója volt, ahol Collimitus, Velocianus és Celtis előadásait hallgatta. A tanulmányok két legfontosabb területe egyrészt a régebbi és újabb írók műveinek magyarázata, másrészt a retorika és poétika tudománya volt. Ezeknek a feladatoknak hármójuk közül talán Celtis felelt meg a legjobban, mert nemcsak magas akribéiával készült kiadásai (Seneca, Apuleius, Tacitus, Ligurinus, etc.) szereztek neki előkelő hírnevet, de az ókori auktorok műveire alapozott verstani és szónoklattani munkáival is nagy hatást ért el.

Taurinus is elsősorban tőle sajátította el a poétika és általában az ékesszólás mester-ségbeli fogásait. Alapos retorikai készsége miatt kérhették fel 1507-ben a László királyról szóló hagyományos egyetemi emlékbeszédre is. Tudomásunk szerint más efféle megbízást nem kapott. Tanulmányaiban minden akadály nélkül haladt ugyan előre — megszerezte a magiszteri, majd a doctor artium fokozatot, végül is mint a római és a kánonjog doktora hagyta el az egyetemet —, de olműtzi tapasztalatain okulva, feltehetően eleve nagyobb jelentőséget tulajdoníthatott befolyásos hatalmú mecénások megnyerésének, mint átmeneti értékű egyetemi sikernek. Talán ebben a felfogásban rejlik annak magyarázata is, miért voltak már ekkor oly széleskörűek közéleti kapcsolatai.

Jövője biztosítása végett nem volt lényegtelen, hogy Bécsben új patrónust sikerült szereznie Hohenzollern György brandenburgi őrgróf személyében. Taurinus ezáltal abba a kedvező helyzetbe került, hogy a világi gróf a Thurzó-főpapokkal együtt valóban minden feltételt biztosított számára, további karrierje érdekében. Egyébként Joachimus Vadianushoz fűzte a legerősebb barátság. A svájci humanista Celtis, Camers és Cuspinianus tanítványa volt, s mint ilyen, teljesen magáévá tette tanításukat. Celtisnek (1508-ban bekövetkezett halála után) nemcsak hivatalbeli, de eszméi örököse is lett. Távolról sem volt olyan eredeti tehetség, mint mestere, a közös ügyet azonban jól tudta szolgálni. Maradéktalanul Celtis nyomán járt a legfontosabb ideológiai kérdésben, a humanizmus németessé színezése tekintetében, sőt a német polgárság erősödő nemzeti öntudatának fokozása érdekében túl is lépett a celtisi agitáció határain.⁵ A gyakorlati szervezőmunkában is iparkodott hasonlóvá válni Celtishez. Sikerült maga körül tömörítenie a leginkább Celtis régi embereiből korábban kialakult humanista kört. Működésük maradandó érdeme mesterük szellemi örökségének megőrzése és szétsugárzása volt. És ezenkívül persze nemcsak antik írókat népszerűsítettek

⁵ GERÉZDI id. cikke, It. 1947. 76.

⁶ NADLER: Literaturgeschichte des deutschen Volkes. I. 1939. 329.

(Platón, Petronius stb.), kortársaik munkáját jelentették meg (Arbogastus Glaronesius, Lucius Florus stb.), görög műveket fordítottak és dolgoztak át latinra (Homeros *Batrachomyomachidj*át stb.), de maguk is ontották a carmeneket, panegyricusokat és oratiokat. Az élénk alkotói kedvet egyébként az ambíciók kívül nyilvánvalóan az is messzemenően ébrentartotta, hogy hozzájuk tartozott a város két legelőkelőbb nyomdása, Vietor Jeromos és Syngrenius János is.

Taurinus már egyetemi évei idején személyes jóviszonyt teremtett — Vadianuson kívül — a legnevesebb közéleti személyiségekkel. Közéjük tartozott Cuspinianus, akinek a Dunai Tudós Társaság tagjaival, továbbá Bakócz Tamással voltak meglehetősen erős kapcsolatai, aztán Capinius, az erdélyi szászok pártfogója, valamint a kiváló görögszakértő Cospus, akihez különben a magyarok közül Werbőczyt is személyes barátság fűzte. Természetes, hogy más, Taurinushoz hasonló kaliberű humanista is kereste Vadianus ismeretségét és jóindulatát, és így ezekkel is biztosan kiépítette összeköttetéseit. E tekintetben Fabri, Wolphardus, a körmöcbányai Miklós mestertől támogatott ifj. Agricola és Bartholomeus Frankfordinus említhető meg a Bécsben tartózkodók közül, de talán ide sorolhatjuk még Fabri magyar barátját, Nagyszombati Mártont is.

Az ismert nevű bécsi tekintélyek és a szűkebb baráti kör névsora azt tanúsítja, hogy Taurinus eléggé egyértelmű következetességgel tájékozódott Magyarország felé. S ne felejtjük el még azt sem, hogy a Thurzók befolyása is itt érvényesülhetett legerősebben, akárcsak a hatalmas magyarországi birtokokkal rendelkező Hohenzollern György hatalma.

Mit adott Bécs Taurinus számára? Az egyetemi évek nemcsak társadalmi rangot hoztak és biztosítottak neki, de ezenkívül világnézetének kifejlődésében is döntő fontosságú szakaszt jelentettek. Olmútból még ki nem kristályosodott nézetekkel jött Bécsbe: a Thurzóktól belé plántált *humanizmus* iránti vonzalommal, és a premontrai nevelés következtében kialakult erősen *németes* meggyőződéssel. Celtis és Vadianus különben is nagy hatása talán azért lett oly maradandóvá Taurinus életségében, mert e két egyéni felfogással erősödött tanítást mintegy szintetizálta a *németes humanizmus* eszményképében. Ettől kezdve — bármint változtak is életkörülményei — világnézete nem fejlődött mássá, legfeljebb részleteiben és időnként módosult, de az alap azonban, amelyből kiindulva megítélte a világ jelenségeit, mindig ez maradt.

II.

Úgy látszik, hogy Taurinus leginkább Bakócz Tamással és környezetével került közelebbi összeköttetésbe magyarországi kapcsolatainak kiépítése közben. Ez érthető is, hisz az érseki udvar nemcsak politikai megfontolásból, hanem tudományos céljai érdekében is széleskörű külföldi összeköttetésekkel rendelkezett, s nem lehet kétséges, hogy Bécs ezek közül is előkelő helyet foglalt el. Bakócz többféle módon igyekezett német kapcsolatait elmélyíteni. Egyrészt magához hívta a humanistákat, nem letelepedés végett, csak hogy ittlétükkel emeljék udvarának hírnevét. Így került Esztergomba a bécsi humanizmus ünnepeit képviselője, Vadianus is. Rajta kívül elsősorban baráti körének tagjai keresték fel Bakócznak a kortársakat is elkápráztató, fényes rezidenciáját. Másrészt védenek a bécsi egyetemre küldte tanulni. Így tett pl. egyik rokona, Szilágyi Ambrus, valamint a tanulmányútra induló Naganart Mihály iskolamester esetében is.⁷ A német és magyar humanisták kölcsönös áramlása Bécs és Esztergom között láthatóan rendszeressé vált. Nincs tehát semmi meglepő abban, hogy Vadianus személyes jóbarátja, a Thurzók és Hohenzollern György pártfogoltja Bakócz Tamás érseki udvarába került jogszakértői minőségben.

⁷ KLIMES PÉTER: Bécs és a magyar humanizmus. Bp. 1932. 38. és 67.

Taurinus István feltehetően 1511 őszén érkezett meg magyarországi állomáshelyére, de nem sokáig maradt ott, mert Bakócz még ez év októberében elindult Rómába, s kíséretében ott volt ő is. 1512. január 30-án érték el útjuk végcélját, és több mint másfél évig maradtak a Városban. A fiatal humanista idejének nagy részét erősen igénybe vették a rendkívül élénk diplomáciai akciók, így a maga számára bizonyára kevésbé tudta gyümölcsöztetni hosszas római tartózkodását. Noha itteni életéről semmi közvetlen forrásból származó adatunk nincsen, annyit mégis tudunk, hogy irodalmi foglalatosságai során egy bizonyos görög verset latinra fordítva, pentameterekre dolgozott át. Ami pedig közéleti munkásságát illeti, az meg nyilvánvalóan összefonódott a Bakócz életéből ismert mozzanatokkal. Az érsek egyébként kíséretével, köztük Taurinussal együtt, 1513. november 6-án indult vissza Rómából, s a következő év januárjában lépett ismét magyar földre.⁸ Útja előbb Esztergomba vezetett, ahonnan kb. három napi pihenő után indult Budára, hogy ismertesse a király és a főrendek előtt tárgyalásai eredményét. Taurinus, mint eposzából kiderül, ezúttal is a főpap kíséretében volt.

Közben a belpolitikai helyzet egyre bonyolultabbá vált. Egymást érték a különféle tárgyalások, amelyeknek nagy részén nyilván Taurinusnak is részt kellett vennie. Erre enged következtetni április 28-án kelt, Vadianushoz írt levele is, amelyben arról panaszkodik bécsi barátjának, hogy úgyszólván egyetlen percével sem rendelkezhet nagy elfoglaltsága miatt. Megkockáztathatnánk azt a feltevést, hogy a bulla kihirdetésével kapcsolatban Taurinus maga is több helyen megfordult, ami valószínű is, de nincsen rá semmi adatunk. Azt azonban tudjuk, hogy az események további kibontakozásának már nem lehetett tanúja, mert májusban Bécsbe utazott, hihetően a Miksa császárhoz segítségért küldött Kövendi Székely Miklóssal együtt.⁹ Egyébként Taurinus diplomáciai működéséről mit sem tudunk, annyi azonban biztosra vehető, hogy útja jó alkalmat kínált számára korábbi bécsi kapcsolatainak megerősítésére és megújítására egyaránt. Élt is ezzel a lehetőséggel. Tudjuk, hogy találkozott Vadianus baráti körével, Collimitiussal és Spiegellel mindenesetre.

Nyár volt, amikor visszaérkezett Magyarországra. Időközben impozáns méretekre nőtt a keresztetek élet-halál csatája a feudális kizsákmányolók ellen. Taurinus nem a fenyegetett Budára, hanem Esztergomba sietett, hogy bécsi úttjáról jelentést tehessen Bakócznak, s várja további intézkedéseit. Az élénk diplomáciai élet valóban nem sok pihenőt hagyhatott neki, mert a harcoló jobbágyság sorozatos kezdeti sikerei lázas készülődéssel vegyes kapkodást váltott ki az oligarchák körében. Bakócznak egyre kényelmetlenebb lett a helyzete. Őt okolták a történetekért, s nem felejtették el szemére hányni jobbágy származását sem. Csak nagy tekintélyének és finom diplomáciai érzékének köszönhetette egy esetleges konfliktus elkerülését. Taurinus, mint Bakócz belső titkos embere, kétségkívül sok mindenről és jól volt tájékozva. Jó információit hivatali kötelességből tett utazásai során kiegészíthette, így aztán többet láthatott és hallhatott, mint az 1514-es eseményeket megörökítő humanista kortársai közül bármelyik. Részletes tudósítása bizonyítja, hogy május 28-án jelen volt például azon a budai koronatanácson, amelyen Bakócz Tamás is erőteljes intézkedéseket sürgetett — pro domo sua? — a parasztság ellen.

Taurinus a parasztháború leverése után, augusztus végén már nem volt Esztergomban. Valószínűleg Budára ment, majd innen indulhatott el kb. szeptember első napjaiban olmützi és neissei látogatására. Mindkét városban patrónusait kereste fel. Olmützben Thurzó Szaniszlót és persze humanista körét, ahol a régebbi ismerősökön kívül az egykori Celtis-tanítvány, Dubravius János főesperessel is találkozhatott. Dubravius is a Thurzók pártfogoltja volt, s nyilván általuk került később, 1517-ben a magyar királyi udvarba, II. Lajos tanítójának. Taurinus Olmütz után Neisset is felkereste, ahol Thurzó János boroszlói püspök és Hohen-

⁸ FRAKNÓI VILMOS: Erdődi Bakócz Tamás élete. Bp. 1889. 141—142.

⁹ MÁRKI: Dózsa György. Bp. 1913. 260.

ollern György vendége volt. Látogatása fontos eseménye maradt életének. Mint maga mondja, egy ízben Thurzó symposionra hívta meg a neissei előkelőségeket (köztük Wilharticz Vencelt), amelyen ő, Taurinus is megjelent. Beszélgetés közben ráterelődött a szó a magyarországi, nyáron történt eseményekre. Thurzó — s bizonyára a többiek is — biztatták a versíró, tollat is jól forgató vendéget, hogy írja meg a parasztháború történetét mindenki emlékezetére és okulására. Taurinus eleinte szabódott, de a téma, az irodalmi hírnév mégiscsak csábította. Végül is ígéretet tett arra, hogy mindent töviről-hegyire meg fog írni. Ekkor, ezen az estén született meg a *Stauromachia* megírásának gondolata. Taurinus nem tesz említést, hogy szóba került-e a születendő munka műfaja, vagy sem. Tekintettel azonban eposzának elkészülte után tett ama kijelentésére, hogy „*sed etiam multo plura perscripsimus*”,¹⁰ hihető, hogy a symposion résztvevői csupán prózai feldolgozásra gondoltak eredetileg.

Az olmtüzi és a neissei vendégjáró körút nem tartott hosszú ideig. Október második felében Taurinusnak már ismét Esztergomban kellett lennie, különben a Krakóból Magyarországon keresztül Bécsbe igyekvő ifj. Agricola nem vihette volna magával Vadianushoz 28-án írott levelét. Ettől az időtől kezdve újra itt és Budán folyt a fiatal humanista élete. Nemcsak Bakócz udvarába érkeztek vendégek rövidebb-hosszabb időre, mint pl. Borgbirius, Neisse tudós matematikusa, ki 1515-ben sejthetőleg Taurinus 1516-ban megjelent üdvözlő versével¹¹ távozott Bécsbe könyve kinyomtatása végett, de Taurinus is gyakori látogató lehetett Budán, a humanizmus magyarországi fő centrumában. Ilyeténképpen egyre inkább beleilleszkedett hazai humanizmusunk légkörébe. A királyi udvarban többször is találkozhatott Thurzó Elekkel és az ott látogatóban járó Thurzókkal, meg Hohenzollern Györggyel, akiknek palotái egy utcában állottak Taurinus majdani patrónusának, Várdai Ferencnek palotájával.

Várdai 1514-ben lett erdélyi püspök. Ezzel magyarázható, miért találkozhatott Taurinus már itt Budán a gyulafehérvári székeskáptalan több tagjával, akikkel nyilván ismeretséget is kötött. Ez a kölcsönös ismerkedés annál is inkább könnyebben mehetett, mert Szeremlyéni Ferenc préposton, Megyericsei János és Tordai Salathiel Wolphardus (a kancellária tagjain) kívül Várdai püspök budai palotájában megfordult Wolphardus, az egykori bécsi barát is. Ugyancsak itt találkozhatott Taurinus többek között Szalkai László váci püspökkel, Nagyszombati Márton későbbi pártfogójával, továbbá Gosztonyi János győri püspökkel és Fransepán Gergellyel, akiket név szerint is említ eposzában.

Az 1510-es évek közepe tájától a Thurzók és Piso Jakab közvetítése révén Erasmus kultusza egyre erősödött a budai udvarban. Taurinusról ezzel kapcsolatban úgyszólván semmit sem tudunk. Annyi az egyetlen támpont, hogy a görög nyelv kérdésében Erasmussal szemben reuchlinista volt. Álláspontját talán a nála tapasztalható Bécshez való szívós ragaszkodás magyarázza. Azt sem tudjuk, meddig vallotta ezt a felfogást, de hogy egy időben szí-

¹⁰ TAURINUS: *Stauromachia*. Ed.: L. JUHÁSZ. Bp. 1944. Dedicatio, 4.

¹¹ Borgbirius könyvéről: DENIS, MICHAEL: *Wiens Buchdruckergeschicht bis MDLX*. Wien 1872.

Az „ad lectorem” címzett hexastichon egy „Intervallum” c. rovatban foglalt történelmi feljegyzést szed versbe a következőképpen:

Quod tres inuicti magno cum Caesare reges
 Consensu unanimi foedera pacis agunt.
 Quod Mariam duxit Ludouicus, Maximiliano
 Quod pulchre veneri pulchrior Anna datur.
 Quod que suis reges fatis reginaque cessit
 Hec breuis et lectu digna habet historia.

A vers alatt Taurinus jelmondata: „Tempus hominibus cotricula”. A szöveget Gerézdi Rabán szívességéből közlöm.

vesen forgatta Reuchlin munkáit, arra talán elég bizonyíték a *Batrachomyomachia*-átdolgozás mélyreható ismerete és részlegesen kimutatható hatása is.¹² Mindent összevéve, Esztergom és Buda jó iskolát jelentett a fiatal Taurinusnak. Ez a két, élénk külföldi kapcsolatokkal, fényes történelmi és humanista múlttal rendelkező város az állami, tudományos és művészeti életben betöltött nagy jelentőségét ekkor is megtartotta még, és korántsem lényegtelen, hogy épp itt ismerkedett meg hazai humanista világunkkal.

Nem tudjuk biztosan, de valószínű, hogy Bakócz kíséretének tagjaként Taurinus is részt vett az 1515-ös bécsi kongresszuson. Lehetséges, hogy Vadianussal ekkor történt személyes találkozásakor, de lehet, hogy meglehetősen sűrű levelezésük alkalmával vetődött fel az a javaslat, hogy Olmützi Ágostonnak Vadianussal történt levélváltásait közzé kellene tenni. Nehéz lenne megállapítani, hogy a kiadás gondolata Taurinusé volt-e vagy sem, de az a tény, hogy Vadianust, a vele folytatott levelezésében még egy évvel később is ez foglalkoztatja, sejtetni engedi, hogy a gyűjtemény összeállításának és publikálásának ötletéhez elég sok köze lehetett Taurinusnak.

Úgy látszik, hogy Bakócz fiatal jogszakértője 1514-től fokozódó érdeklődéssel fordult az irodalom felé. Csakhogy ez még eléggé megoszlott a magyar és a német, ill. külföldi irodalom területe között. Sajnos ekkori irodalmi „működéséről” igen keveset tudunk. Egy *Martialis modorában* írott epigramma és a már említett üdvözlő vers mindaz, amit különben is gyér számú alkalmi költeményeiből erre az időszakra datálhatunk.¹³ 1516 után pedig még tudomásunk sincsen arról, hogy újabb, efféle rövidebb verseket írt volna. Ezeknél sokkal fontosabb azonban számunkra, hogy itt, Bakócz udvarában, hozzáfogott eposzához. Erre azért kell nyomatékosan utalnunk, mert e körülménynek ismerete és kellő számbavétele nélkül nem találhatunk rá a *Stauromachia* megértéséhez vezető helyes útra.

III.

Az 1517-es év új szakaszt nyitott a költő életében. A váratlanul közbejött események további társadalmi előrehaladást hoztak számára. Várdai Ferenc ugyanis az 1517 tavaszán elhunyt Megyericsei János megüresedett székesegyházi kanonoki székét Taurinus Istvánnal kívánta betöltetni.

Gyulafehérvár, a maga patinás múltjával és élénk korabeli közéletével, egyik fő fészke volt az erdélyi humanizmusnak, így Várdai voltaképpen nemcsak helyi, de országos viszonylatban is tisztos történelmi hagyomány letéteményesévé vált püspökké történt kinevezésekor. A gyulafehérvári humanizmusnak olyan kiváló alakjai működtek már előtte, mint Kálmáncehi Domonkos, Bachkay Miklós és Geréb László. Várdai igyekezett továbbéltetni és virágoztatni ezt a hagyományt. Képzettsége meg is volt ehhez. Elsőrangú olasz egyetemek, Padova, Bologna és Róma neveltje volt, az egykorúak szerint ékesszólása, stílusa elegáns, érdeklődött a régiségek és ritkaságok iránt, amellet mecenási gesztusaival is iparkodott növelni hírnevét. Mint minden reneszánsz főúr, Várdai is szeretett volna valamiféle humanista udvart kialakítani maga körül, de ez nem sikerült.

Ennek nemcsak az volt az oka, hogy közéleti szereplése miatt távol Gyulafehérvártól, leginkább Budán tartózkodott, hanem ennél több is. Várdai emberi tulajdonságai jellegzetes arisztokrata osztálygöggel párosultak. Alárendeltjeit sokszor lenézte, az elnyomott népet pedig megvetette. Ha kissé meghökkentő is olvasni Pelei Tamás gyulafehérvári humanista

¹² Taurinus görögös műveltsége (ha nem is tarthatunk róla sokat) mindenestre jelentősebb, mintsem elhallgassuk. Igaz, hogy feltevéseinket csak egyetlen adat teszi valószínűvé (*theta* helyett *tita*-t ír!), de ez kétségtelenül reuchlinista jellegű újgörög fonetika.

¹³ *Stauromachia*. Ed. JURÁSZ. *Introductio*, p. VI. (Opera Taurini).

feljegyzését, mégis hiteles tényként kell tudomásul vennünk, hogy Várdai egyáltalán nem volt népszerű, még kanonokjai körében sem. Sokan azért imádkoztak Istenhez, (e kortársi dokumentum szerint), hogy szabadítsa meg őket „a Francisco Vardai episcopo et prelado nostro”. Elképzelhető, hogy mi volt róla a jobbágyok véleménye: „non tanquam patronus, sed tyrannus et depopulator”-nak tartották¹⁴ és „rustici vocitant communiter Ekewezlew Ferenc pyspek”.¹⁵

Nem lehet probléma ezek után az sem, hogy milyen visszhangja volt itt az 1514-es eseményeknek. Várdai már azáltal keresztezte Bakócz terveit, hogy a pápai bullának Gyulafehérvárra leküldött kivonatát nem engedte kihirdetni. Addig halogatta a kereszteshad felállításáról szóló intézkedés közzétételét, míg időközben megérkezett Bakócz letiltó rendelkezése. Sokkal energikusabb magatartást tanúsított viszont akkor, amikor Dózsa György csapatai ellen kellett fellépnie. Várdai nem csupán Szapolyai beavatkozását sürgette, hanem ő maga is fegyveresen jelent meg csapata élén. A püspök politikai nézeteiben osztozott természetesen környezete is. Pelei feljegyzései arról tanúskodnak, hogy a gyulafehérvári humanista közvélemény Dózsát „latro inclytus”-nak tekintette és fenntartás nélkül magasztalta Temesvár felmentőjét, mert a vár kétségtelenül a keresztesek kezébe jutott volna, „ni Johannes Scepusius vaivoda Transylvanus ocius praecucurrisset et suppetias tulisset”. Vajon milyen is lehetett volna a közhangulat ott, ha nem ilyen, ahol Várdai meghitt barátjaiként Szapolyai János, Tomori Pál, Drágffy János, Barlabássy Lénárd és Barlabássy János szerepelnek?

Szükségtelen részletezni, kik voltak név szerint a Gyulafehérvárott élő pap-humanisták. Némelyiket már a budai kancelláriából ismerhette Taurinus, de máskülönben is találkozhatott nevükkel részint közéleti munkásságuk, részint ezen kívül irodalmi alkotásaik révén. A Várdai-környezet levegője minden alapvető politikai kérdésben szemmel láthatóan megegyezett a Bakócz-udvarával, csak épp a mecénás személye változott meg, kit történetesen nem hogy belekevertek volna a különféle gyanúsítgatásokba, de egyenesen ünnepeltek is. Nem sok oka lehetett volna hát Taurinusnak ahhoz, hogy Várdai ajánlatát elutasítsa és nem is tette ezt. Így aztán 1517-ben kilépett Bakócz Tamás szolgálatából és elfoglalta új helyét. A megváltozott életkörülmények természetesen új problémákat vetettek fel előtte. Mint Várdai püspök vikáriusa működött Gyulafehérvárott — emelkedett hát a ranglistán —, megnövekedett munkájához persze megnövekedett jövedelem is járult.¹⁶ Taurinus ugyanis nemcsak a kanonoki, hanem a hunyadi főesperesség birtokaiból eredő javadalmat is megkapta. Munkaköre a jelek szerint eléggé igénybe vehette idejét, mert panaszkolva, hogy egyik napról a másikra itt sem kevesebb a teendője, mint amennyi Bakócznál volt. Ilyen körülmények között természetesen alig lehetett szó arról, hogy eposzán dolgozzék, illetőleg befejezze azt. De talán nem is nagyon törekedett erre, hiszen elsősorban jogtudós volt, nem poéta.

Az újonnan érkezett Taurinus Wolphardussal kereste a konszenzust. Ez a találkozás azért érdekes különösképpen e két Bécshez hű humanista esetében, mert közös költői becsúgyuk közös téma kidolgozására ihlette őket: az 1514-es parasztháború megénekelésére. Wolphardus „De cruciferorum tumultibus bellisque libellus c. műve ekkor, 1517-ben már készen állott, Taurinus pedig befejezetlenül, de majdnem készen hozta magával Esztergomból a kéziratot. Wolphardus eposzáról csak annyit tudunk, hogy Várdai Ferenc volt a központi hőse, azt azonban nem, hogy nyomtatásban is megjelent volna. Ez utóbbi adat különben jól kiegészíti a Peleitől felvázolt Várdai-képet. A jelek ugyanis arra mutatnak, hogy az erdélyi püspök szűkmarkúságból (vagy fogyatékos irodalmi ízlése miatt?) mellőzte a róla szóló

¹⁴ Mindkét Pelei-idézet KÉLÉNYI B. OTTÓ: Egy magyar humanista glosszái Erasmus „Adagia”-jához. Bp. 1939. 65.

¹⁵ KÉLÉNYI: i. m. 64. Kelényi nem tud mit kezdeni az „Ekewezlew” jelzővel. A magunk részéről az 1100 körüli esztergomi zsinat határozatainak 37. cikkelye alapján értelmezzük.

¹⁶ A Taurinus-birtokok sorsához nyújt adalékot Várdai 1520-as gyulafehérvári számadáskönyve. Zichy-okmánytár XII. 382. és 394.

panegyricus közzétételét, elárulva, hogy egyszersmind semmibe veszi pártfoglójának néhány éve még Miksa császárhoz,¹⁷ most pedig neki címzett elismerő sorait. A panegyricusra visszatérve még annyit kell megjegyeznünk, hogy Várdai alakjának kiemelése egyébként több szempontból is érthető. Egyrészt, mert az eposz a környezetében élő, sőt pártfogását élvező humanista tollából született meg, másrészt, mert a püspök maga is ténylegesen hozzájárult a parasztháború leveréséhez. Igen valószínűtlennek látszik, hogy a gyulafehérvári udvarba érkező Taurinus ne ismerte volna Wolphardusnak ezt a munkáját, sőt mondhatnánk, lehetetlenség. Ha pedig ez így van, akkor nem egészen alaptalan az a feltevés sem, hogy a Várdairól szóló költemény nyomokat hagyott a *Stauromachia* Gyulafehérvárott készült részében is.

Taurinus itteni életéről semmit nem tudunk. A püspöki udvar humanistái bizonyára barátságra léptek az újonnan érkezett költővel, de ez a barátság nem lehetett olyan meghitt, őszinte, mint amilyen Bécsben szövődött Taurinus és a német humanisták között. Bizonyítja ezt az a tény, hogy míg Taurinus a Gyulafehérvárt felfedezett Janus Pannonius-kéziratokat sem ismerte, addig kitűnően volt tájékozva a bécsi könyvújdonságokról, s leveleivel gyakran felkereste az akkor már Svájcban élő Vadianust is. Azt kell hinnünk, hogy Várdai vikáriusa csak tagja volt ennek a társaságnak, de nem lelke is egyúttal. Tudósításából tudjuk, hogy költői munkálkodását is félbeszakította, amióta Esztergomból eljött. Saját bevallása szerint betegsége kényszerítette 1518-ban arra, hogy ismét munkát alá fogja kéziratát. Valószínű, hogy az illetéknépp állandó irodalmi munkával eltöltött év egyetlen eseménye Nagyszombati Márton látogatása lehetett. Nagyszombati tulajdonképpen Várdaival tárgyalt, de adatok híján is egészen bizonyosra vehetjük, hogy Taurinusnál és Wolphardusnál is megfordult, s talán olvasta is Wolphardus már kész, s Taurinusnak csaknem bevégzett munkáját. E két mű ismeretét már csak azért is feltételezhetjük, mert sajátosság módon néhány évvel később Nagyszombati is hasonló epikus költeménnyel állott elő.

A *Stauromachia* nyomdára kész kézirata a Hohenzollern Györgyhez intézett *Dedikációval*, a műhöz bécsi mintára hozzácsatolt *Indexszel*,¹⁸ valamint az *Epilogussal* együtt 1519 tavaszán készült el. Taurinus Bécsbe küldte Fabri Ulrikhoz és Erdélyi Székely Ferenchez, akiknek dicsőítő verseivel kibővíve nyáron kerülhetett ki Syngrenius nyomdaprésre alól *Stauromachia*, *id est cruciatorum servile bellum* címmel. Közben Taurinus egészségi állapota egyre rosszabbodott, úgyhogy Nagyszebenbe kellett mennie Selingus András orvosdoktorhoz gyógykezelés céljából. Segítségre azonban már itt sem talált, és még művének megjelenése előtt, 1519. június 11-én Nagyszebenben meghalt.¹⁹

IV.

Taurinus élete utolsó négy évében eposza megírására fordította szabad idejét. A gondolat tehát négy esztendő alatt vált materiális valósággá. A költő több ízben is hivatkozott arra, hogy hivatali elfoglaltsága mennyire akadályozta őt a munkában és sokszor bizony éjszakáiból áldoz fel, hogy folytathassa.

Ilyesféle mentegődözését természetesen hiba lenne szó szerint valóságként elfogadnunk — beletartozott ez a művekhez írt előszavak humanista sablonjába —, de kétségtelenül látszik bizonyos kidolgozatlanság, elkapkodottság a *Stauromachián*. Ennek azonban inkább

¹⁷ DENIS, *i. m.* 70. címszó.

¹⁸ Ilyen pl. Lucius Florustól Vietornál és Syngreniusnál, valamint Adipis Vallensis humanistának Vietornánál megjelent kötete is. (DENIS, *i. m.* 55/a és 157. címszó). Az efféle könyvbeosztás egyébként más bécsi kiadónál is szokásos volt.

¹⁹ Pontos adatokat szolgáltat az alábbi egykorú nagyszebeni feljegyzés, amely szerint: „17. Juni. Isto die Stephanus thaurinus vicarius albensis circa horam primam meridiei in ciuitate Cibini-ensi obiit. Sepultus ante Ciborium in choro ecclesie parochialis.” Archiv des Vereines für sieben-bürgische Landeskunde. 1879. 53.

az lehet az oka, hogy rendszertelen periódusokban dolgozott rajta, és az időszaki gyors munkatempót többször is a teljes pangás váltotta fel.

Aligha lehet kérdéses, hogy az 1514-es, Neisse-ban lezajlott Thurzó-symposion csak az ötletet adta Taurinusnak, és a tulajdonképpeni munkát csak visszatérte után, Bakócz környezetében, valószínűleg Esztergomban kezdte el. De ha nem is így lenne, mit sem változtatna azon a tényen, hogy a mű első — nagyobbik — része az érseki udvarban készült. A hely, az idő és a körülmények eleve meghatározták mindazt, amit ennek az eposznak el kellett mondania Bakóczról, Dózsáról és a parasztháborúról általában, de persze egyúttal azt is, amit nem kellett, vagy nem lehetett. Az ebből szükségszerűen következő egységes vonalvezetést a további vizsgálatok is igazolni fogják.

Az Esztergomban megírt *Stauromachia*-énekek központi alakja csakis Bakócz Tamás lehetett, a mellékfigurák pedig a környezetéhez tartozó, vagy vele közeli kapcsolatban álló budai főurak. A költő nyilatkozatát pedig, amely szerint Esztergomban a kéziratot „*paene . . . ad umbilicum perduxissenus*”, minden bizonnyal úgy kell értelmezni, hogy a IV. ének már készen állott, mikor vikárius lett.

Ezt a feltevést támogatni látszik az, hogy az első négy ének főúri szereplőivel már egyáltalán nem találkozunk az V. énekben. Helyettük új figurák lépnek fel Dózsa ellen, s ők egytől-egyig Taurinus új környezetéhez tartoznak. Úgy látszik, a költő tolla (az alapeszme feláldozása nélkül) gyorsan átváltott Várdainak és baráti körének magasztalására.

A *Stauromachia* utolsó éneke olyannyira elkülönül az előzőktől, annyira szerves egész, hogy ismerve a szerző alkotói módszerét, valamint „esztétikai” felfogását, nyugodtan élhetünk a gyanúpörrel, önállósága, eredetisége tekintetében. Fenntartásunkat arra alapozzuk, hogy Taurinusnak ismernie kellett Wolphardus már említett eposzát, amely Várdai és társainak dicsőségét zengte (alighanem a *Miksa-panegyricus*ban alkalmazott technikával, csak kisebb méretekben és konkretizáltan) Dózsa György és a paraszthad leveréséért. Nem volna hát túlságosan merész dolog arra gondolni, hogy a *Stauromachia* V. éneke sokban tekinthető Wolphardus elveszett költeménye áttételes lecsapódásának.

Az eposz dedikációjából kiviláglik, hogy Thurzó püspök nem pusztán időtöltésül ajánlotta a költőnek a parasztháború eseményeinek megörökítését, hanem mintegy politikai feladatként (*πολιτικόν ζήτημα*) bízta rá. A tematika határvonalainak megválasztásából (tam initium, quam exitum) és a kidolgozásból megállapítható, hogy Taurinus nemcsak a lényeges dolgokra összpontosította figyelmét, mert főúri osztályszempontja megkívánta, hogy mellőzhető mozzanatokot is részletezzen (Bakócz római útja, Beriszló Péter levele, a kolozsvári és a váradi csata). Ez az eljárása megfelelő lett volna történeti mű vagy verses krónika megírásához, de egyáltalán nem lehetett alkalmas eposzi feldolgozás számára. Nem is lett belőle eposz ahagyományos értelemben véve. Aszükségszerű epikai egyensúly hiánya miatt Taurinus minduntalan átlendült a különféle műfaji határokon. A *Stauromachia* nagyobbik része jobbára Bakócz-defensio, vele szemben az V. ének pedig egy Várdai-panegyricus benyomását kelti. Ugyanilyen kedvezőtlen a helyzet a részletek kidolgozása tekintetében is. Az eposzba bedolgozott orációk sem felelnek meg egészen a klasszikus előírásoknak, jóllehet Taurinus szemmel láthatóan törekszik ezek megtartására. Bakócznak és az udvari főnemeseknek Dózsaék ellenmondott beszédei pedig valósággal kimerítik a cohortatio ismérveit (kevés híján elszakadva a főcselekménytől, pontosabban minden cselekvéstől), Dózsa ceglédi beszéde sem annyira programbeszéd, mint inkább invectiva. Látni lehet ezek után, hogy a *Stauromachia* eposzjellege nem minden esetben megtámadhatatlan.

Ilyen kifogásolható téma-körülhatárolás, önkényes szereplőváltoztatás és műfaji elmosódottság után természetszerű, hogy a szerkezet sem lehet kifogástalan. Dózsa főhősként való mellőzését — amely egyedül biztosíthatta volna az egységes, kerek kompozíciót —, csak súlyosbította Taurinus szervilizmusa, amelyet patronáló urai iránt táplált. Előbb Bakócz kedvéért (ab ovo Leda) Rómába és vissza vezeti az olvasót 327 soron keresztül, majd Bakócz-

nak és a budai nagyuraknak összesen több száz sort kitevő beszédeivel untat, végül az eposz utolsó énekében színhelyet és szereplőket változtatva fejezi be művét. A szükségszerű összekötő kapocs persze minden esetben a második helyre szorított Dózsa és hadserege, a kiemelt személyek erőltetett szerepeltetése pedig csak arra jó, hogy felhívják a figyelmet a szerkezet hibáira. A kompozíció azonban nemcsak egészében véve elhibázott, sikertelen sokszor a részletek váltakozása is. Némi túlzással azt mondhatnánk, hogy a *Stauromachia*-ban előadott eseményekből csak az tud logikusan következő eseménysorozatot összeállítani magának, aki a többi, nem tárgyalt tényekkel is többé-kevésbé tisztában van.

Mindezek a hibák Taurinus jobbágyellenes nézőpontjából fakadnak. Ezt az ideológiai alapot („alapeszmét”), Bakócz szájába adva a szavakat, egy ízben maga is megfogalmazza (IV. 52—54.). A nemességnek ez a természetes felsőbbrendűsége egyesegyedül az uralkodó osztály szemlélete volt, s hogy Taurinus azonosította magát ezzel, pályafutásából, társadalmi helyzetéből ítélve: nem meglepő. Az eposz alap gondolata ebből a tételből aztán könnyen kibontható: *Marte, quod, iniusto Ungariam quicumque petisset, nemo victor abiit* — és így eposza értelmezéséhez is megadja a kulcsot: a parasztság fegyvert merészelt fogni „természetes urai” ellen, ezért szükségképpen buknia kellett. Mi ez, ha nem az 1514. évi dekrétum 14. cikkelyének kisérteties visszacsengése?

Ilyen megfontolások alapján költőnk számára úgyszólván önként adódtak mindazok az irányadó szempontok, amelyeket eposzában követnie kellett, a művészség látszata kedvéért pedig az általa jól ismert retorikai és poétikai szabályok megtartására kellett csak vigyáznia ahhoz, hogy vállalt feladatának a tőle telhető legjobb módon megfeleljen. Nem tévesztette szem elől egy pillanatra sem, hogy milyen olvasóközönségnek ír, igyekezett hát mindenképpen éreztetni, milyen nagyfokú erkölcsi romlottságot lát a jobbágyok, és főként Dózsa cselekedeteiben. Célja érdekében eléggé hatásosan festi azt a lehetőséget is, mi lett volna, ha győz az elnyomott jobbágyosság. A kellemetlen perspektíva felvillantása azonban csak egyik feladata volt. Munkáját tulajdonképpen a nemesség magasztalása végett írta, így művével kettős feladatot iparkodott megoldani a pro és kontra ábrázolás megvalósításával (genus mixtum causarum).

Utaltunk arra, hogy a *Stauromachia* megíratásának politikai tendenciája volt. Taurinus ennek a feladatának úgy tett eleget, hogy Bakócz védelmében Dózsát támadta. Ezt a rafinált eljárást a retorika sablonos szabályai között bárki fellelheti, innen vette a költő is a refutationnak ezt a dialektikus alkalmazását. Az események elbeszélésében látszólag objektív nyugalommal igyekezett megőrizni a „*historiae veritas*”-t, retorikai tanulmányaiból tudva, hogy ez a *conditio sine qua non*-ja annak, hogy az általa képviselt ügyhöz mások jóindulatát is elnyerhesse. A *benevolentia* elnyerését alkalmas helyzetekben igyekezett is gyümölcsöztetni különféle „celtisi intelmek” beiktatásával. Ennek értelmében a nemesi tunyaságot éppúgy kipellengérezi (IV. 7—151., 374—400., V. 16—17.), mint a polgári parazita kényelem-szeretetet (III. 336—352.)

Taurinus tisztában volt azzal, hogy sok függ a művészi jellemzéstől. Ez kétszeresen igaznak érződött az ő esetében, mert kizárólag ezen a módon lehetett csak Dózsát befeketíteni, s ugyanakkor fölébe emelni minden ellenségét — a történelmi igazságtalanság és a patrónusi kegyek biztosítása érdekében. Az ilyenkor szokásos eljárással élve, éppen ezért az alapeszméhez igazodva alakította ki eposza hőseinek jellemét, tudva azt, hogy jellemük alapján könnyű lesz majd céljaikat elmondani.

Mivel Dózsa György az eposznak mind az öt énekében végig szereplő személy, legfőbb alakja a nemesek ellen harcoló jobbágyoságnak, őt kellett a legkedvezőtlenebb színben megvilágítani.

Taurinus a retorika szabályai szerint, hallgatólagosan, felveti a kérdéseket: an voluerit? an potuerit? an fecerit? Bizonyításában is a hagyományokat követi, amikor ex causa és ex vita kimutatja, honnan hová vezetett az általa és nemesi olvasóitól is elítélt

Dózsa György útja? Szinte magától értetődő, hogy először is Dózsa származásával foglalkozik. (I. 381—383., II. 82—92. Beriszló Péter is céloz rá: I. 513—515.). Megemlíti iskolázatlanságát (*educatio*) és pallérozatlan lelkivilágát (*natura animi*). Elejt egy-két szót nagy erejéről is (*habitus corporis*), ami a retorika mestereinek tanítása szerint ilyen összefüggésben, mint Dózsnál is (*educatio*!) a vadságra való hajlam csalhatatlan jelképe.

Taurinus eposza szerint Dózsa kapzsi, nagyravágyó, karrierista, magánérdeke kedvéért túlfeszti magát minden általánosan elfogadott erkölcsi normán: szószegő, erőszakos, kétszínű. Ez a lelki beállítottság aztán mindenre inspirálja az embert (an voluerit?). Mit tett Dózsa a továbbiakban a költő szerint? Bakócz hazaérkezése után, kihasználva az adódó alkalmat (*occasio* — *argumentum artificialis*) demagóg beszédet mond Budán, mire a tömeg „megtévesztve” a szólamoktól, csatlakozik hozzá (an potureit?). Megteremtődött tehát az eszköz is Dózsa céljaihoz, és ezzel eljutott Taurinus addig a pontig, ahonnan kénye-kedvére vádolhatta a parasztvezért és seregét (an fecerit?). A jobbágyok harci cselekményeit eltúlozva és felnagyítva részletezgeti sokszor naturalista kéjelgéssel, sokszor ügyetlen egyoldalú megvilágításban, s mindenért „Zeglius”-t teszi felelőssé (*argumentum*). A költő még arra is talál módot, hogy a cselekmény bonyolításával a retorikusok által oly hathatósan tartott szempontra, a szavak és tettek közti ellentmondásra (*μέθοδος σύγκρουσις*) is hozzon fel példát. Dózsa minden beszédében hangoztatja Taurinus szövegében, hogy ő sem különb a másik jobbágnál, egyúttérez az elnyomottakkal és mindenét kész megosztani velük az igazságosság, az egyenlőség érdekében. A *Stauromachia* úgy cáfolja Dózst, hogy amikor vadászkalandjából megrakodva tér vissza, a leírás szerint lopva teszi meg az utat sátrába, csakhogy ne kelljen zsákmányát senkivel se megosztania.

A Dózsa elleni gyűlöletet a vele elmondott beszédekkel kívánta maximálisan fokozni a költő. A beszédek tartalma egyáltalán nincs ellentétben a személyéről elmondottakéval éppúgy, mint az eposz általános tendenciájával. A Taurinustól részletesen „idézett” beszédek persze egytől-egyig a költő stilizálásai, csak a gondolatmenet egyezhet meg a tulajdonképpen elhangzottakkal. Minél élesebben és erőszakosabban támadta tehát Dózsa a nemességet az eposzban, a bőséges részletezés csak felháboríthatta a nemesi olvasót és permanensen fokozhatta gyűlöletét ellene és a parasztság ellen, más szóval: mindinkább sikerült a költőnek igazi céljához közelednie.

Nem hiába írták elő a retorikai szabályok az előzetes megcáfolás szükségét (*πρόληψις*), Taurinus is gondoskodik erről. Dózsa fellépését a lehető legsötétebb színekkel kezdi ismertetni (I. 345—374.). Ilyen előkészítés után nem csoda, ha a beszéd vesztít hiteléből, ha ugyan el nem vesztí az egészet. Az már csak természetes, hogy a belőle levonható tanulságok ugyancsak negatívvá lesznek így; és végeredményben a szónok emberi becsületét kezdi ki. Taurinus a Dózsa-beszédek megírásakor ügyesen él a tartalmi fokozásról szóló sablonnal is (*gradatio*). Dózsa első beszédében még a török ellen buzdít, a másodikban már a nemesek ellen tüzezi a népet, a harmadikban pedig a Taurinustól oly lelkiismeretesen eltorzított nemesellenes kegyetlenkedéseket nevezi Dózsa a maga dicsőségét biztosító nagy tetteknek. A legtöbbet vitatott beszéd, a ceglédi is, csak egyetlen célt szolgálhatott az aulikus lelkű humanista tollán: a harag, a gyűlölet affektusainak erősítését.

A teljes egészében sötét színű jellemzés azonban nélkülözötte volna azt a fontos követelményt, hogy a költő mondanivalója reálisnak tűnjék. Taurinus nem feledkezett meg erről a retorikai tanácsról sem, de nem is lett volna tanácsos ez a feledékenység, mert ha az urakkal való összehasonlításkor mindig Dózsa húzza a rövidebbet, sőt parasztjaival együtt ráadásul gyáván viselkedik a csatában is (V. 85—99, III. 15., 22—25., 61—62., V. 73—74.), azzal akaratlanul is kisebbednek a nemesi győzelmek értékei, egyben növekednek a vereségek kellemetlen kicsengései.

Meg kellett hát keresni azt az alkalmat, amikor Dózsa György jó tulajdonságairól, tiszteletet gerjesztő magatartásáról is lehet beszélni. A költő szerint ez az alkalom a temesvári

csata leírásakor adódott és ezenkívül még a kivégzőkor. A választás indokolása kézenfekvően egyszerű. Először azért, mert Dózsa ebben a csatában fogságba esett. S vajon mi nagyobb hősi tett: egy jelentéktelen, jellemtelen, gyáva parasztvezér legyőzése (ahogyan eddig bemutatta), vagy pedig egy hőiesen harcoló veszélyes ellenség kézrekerítése? Dózsa dicséretét tehát többszörösen felülmúlja a temesvári győzők éltetése. Másodszor: Dózsa férfias bátorsággal viselkedett kivégzőkor — a *Stauromachia* szerint is. Ez némi összehasonlítással kínálkozhatott közte és Csáky Miklós között. Csáky magatartása jó indok volt Taurinus eszmei koncepciójának alkalmazásához, a magyar nemesség elkorcsosulásának bemutatásához és bírálatahoz. Így válhatott ez a rész megjobbulásra ösztönző kemény bírálattá, melynek gyökerei — jelen esetben — Celtisig mennek vissza. Végül harmadszor: ez a Dózsa-ábrázolás mindamellett, hogy ennyire kiaknázható volt a nemesi érdekek szolgálatára, megfelelt az eposz dedikációjában hangoztatott „történelmi igazság” megőrzése elvének is.

Más feladatok vártak Taurinusra a nemesi szereplők jellemzésénél. Mivel Dózsát igen nagy történelemhamisítás árán képmutatónak igyekezett jellemezni, tág tere nyílt arra, hogy tetszése szerint részletezhesse mindazt a rosszat, amit csak akar. Ebbeli törekvését csak amiatt a kellemetlen körülmény miatt kellett korlátoznia, hogy Dózsa fellépését a nemesi közvélemény mindinkább a jobbagyszármazású Bakócz Tamás kezdeményezésével hozta kapcsolatba. Taurinusra várt, hogy a *Stauromachiában* egyensúlyt teremtsen és tartson a történelmi valóság és ura érdekei között, ha nem is sikerül Bakócz javára billenteni a mérleg nyelvét.

Ez azonban nem ment könnyen, mert az érsek nem volt hadvezér, s Dózsa győztes harci kardjával csak Bakócz harcias oratóriáját tudta szembeállítani. Bakócz nagyságának érzékeltetésére művészi megoldásra volt szükség, s Taurinus ezúttal megfelelt feladatának. Olyan jól csoportosította az eseményeket, hogy végül is meg tudta éreztetni Bakócz Tamás nagy közéleti súlyát, a lényegében passzív magatartása ellenére. A *Stauromachiában* ugyanis azt olvassuk, hogy míg Beriszló Péter levele hatástalan marad, II. Ulászló király, a primus inter pares biztatására pedig mindössze lassú nemesi készülődés a felelet, továbbá Báthory István fellépése sikertelen, sőt menekülni kényszerül, hogy életét megővhesse, Csáky püspök meg Dózsa táborában leli halálát, végül Perényi Imrének a koronatanácsban elmondott beszédére egyenesen a mozgalom terjedése a válasz, addig Bakócz buzdítására a gubacsi első nagy nemesi győzelem következik.

Nem minden tanulság nélkül való rámutatni, milyen különbségek vannak a Dózsa-és Bakócz-beszédek között. Dózsa oratói nem csupán tartalmukkal váltották ki az olvasó haragját, de formailag is mások, mint ahogy a retorikai iskolák tanítják az ilyen beszédek felépítését, stílusát. A strukturális gyengesség elsősorban a budavári beszédre vonatkozik, a stílus válogatás nélküli (vagy válogatottan) barbár volta pedig jobbára a ceglédi beszédre. Más a helyzet Bakócznál, aki humanista ember, céljának megfelelő beszédformában (jelen esetben deliberatio-ban) csillogtatja nagy tudását, s kelt széleskörű hatást érveivel. A szabályos felépítésű beszédben a rövid bevezető (prooemium) után rátér a feladatra (narratio), végül történelmi példákkal (exempla) bőségesen alátámasztja állítását, miszerint az, amire a nagyurakat buzdítja: igazságos, tisztességes, törvényes. Nem tagadja, hogy komoly erőpróbát jelent majd a végrehajtása, de ha tétlenek maradnának, igen kedvezőtlenül alakulna Magyarországon a nemesség jövőendő sorsa (argumentatio). A tettekre buzdítást rövid peroratio zárja be.

Bakócz hatásának ily mértéktelen felduzzasztása természetesen nemcsak Dózsa nyomozó fölényét volt hivatva ellensúlyozni. Taurinus ahhoz is érvet akart szolgáltatni, hogy e tekintélyes diplomata-főpap igenis jelentősen hozzájárult Dózsanak és paraszthadseregének leveréséhez — és ezzel eljutottunk a Bakócz-ábrázolás másik kérdéséhez.

Ismeretes, hogy a retorikai szabályok teljes szabadkezet biztosítanak a költőnek abban a tekintetben, hogy mit tart fontosnak, mit nem, mit akar elhallgatni, mit felnagyítani, vagy kisebbiteni a történelmi igazság megsértésének látszata nélkül. Taurinus nagyította

Bakócz (valószínűleg egyetlen nevezetesebb) Dózsa-ellenes beszédének visszhangját (*docilitas*), mert ezt kamatoztatni tudta *defensio*-jában, ugyanakkor nem hallgatta el, hanem mellékessé fokozta le épp a leglényegesebb problémát: a pápai bulla kérdését.

A *Stauromachia* bevezető része két érdekes mozzanatot tartalmaz ezzel kapcsolatban. Az egyik az, hogy a kapzsiság, fősvénység, az arany utáni vágy háborúságot támaszt a népben (I. 62.), ezt aztán újra megismétli még két ízben (III. 330., 336.). Hivatkoztunk már arra, hogy ez a szemlélet összefüggésbe hozható a nem nemes Dózsa György pénzsóvár, hatalomra és gazdagságra vágyó lelkiületével, s így természetesen az általa kirobbantott háborúval is. A gazdasági okok emlegetése tehát kettős funkciót tölt be: egy külföldi humanista józan meglátásait a magyar jobbágyság helyzetéről (*historiae veritas*!) és Bakócz felelősségének csökkentését. Meg kell jegyeznünk, hogy az eposz egy másik helyén Taurinus azt mondja, hogy egyenesen a nemesség a bűnös a történelemért (III. 319—320.). Ez a részlet Perényi Imre beszédében fordul elő, s nincs kizárva, hogy Perényi valóban felvetette Bakócz felelősségének kérdését. A költő úgy látszik ezt sem hagyta ki a beszéd megverselésekor, csak éppen átfogalmazhatta. Elvégre Bakócz is nemes volt, ilyenképpen a név megnevezése nélkül, valóban a nemesség robbantotta ki a háborút.

A *Stauromachia* bevezetésének másik érdekes részlete a pápai bulláról szól. Taurinus nem hallgatja el, hogy valóban átvette a bullát X. Leótól. Ám itt költői szabadsággal úgy beszél, mintha Bakócz valamiféle rossz sejtelmektől gyötörve, kedve és szándéka ellenére fogadta volna csak el (I. 129—130.). Hazatérése után az érsek aztán ismételten utalt arra, hogy római útjára csakis a király és a háza érdekében vállalkozott, s minden, amit tett, ezt a célt szolgálta (I. 307—310.) —, de a bulla további sorsáról hiába keresünk felvilágosítást az eposzban. Taurinus ezzel az eljárásával lényegében Quintilianus hasznosnak tűnő tanácsát alkalmazta a gyakorlatban, aki javasolja, hogy le nem tagadható dolgokat, amennyiben nem lehet jelentéktelenné minősíteni, úgy kell ábrázolni, mintha azt más, hasznos szándékkal hajtották volna végre.

Bakócz Tamás mellett ott vannak az eposzban a többi feudális urak is. Taurinusnak még nehezebb dolga volt velük, mint másokkal az eddigiek folyamán, mert passzív szereplők felvonultatása művészielenné tesz minden költői művet. Már pedig Bakócz körül csakis ilyen passzív figurákra találhatott a költő. György pécsi püspök klasszikus veretű epideiktikus szónoklattal köszönti az érseket, de alakja aztán végképp eltűnik a *Stauromachiából*. Beriszló Péter retorikus felépítésű, de tartalmilag (történeti forrásként) maximálisan megbízhatatlan levele, II. Ulászló alig számbajöhető megnyitó beszédei éppen második legfontoságúak, mint Bornemisza János buzdító beszéde a gubacsi csata előtt, pedig Taurinus ezeket nagy jelentőségű történelmi dokumentumként kívánta megőriztetni. Viszonylag Perényi Imre dörgedelmes orációja kelthet leginkább figyelmet tartalmasságával. A beszédnek efféle hosszabb szövegű beiktatása (III. 230—325.) mindamellettt nem volt szerencsés eljárás, mert Taurinus eposzának méretei az aránytalanság hibájának elkerülése nélkül nehezen bírják el ezt a megterhelést. A *Stauromachia* főúri szereplői ténylegesen nem voltak szembeállíthatók Dózsaival, mert hisz csatában nem vettek részt, aki pedig részt vett — Bornemisza kivételével — csúfos vereséget szenvedett (Csáky, Báthori). De hogy fölébe kerülhessenek a parasztszervezők, arra még kísérletet kellett tennie Taurinusnak — céljai érdekében. Dózsa társadalmi helyzetében marasztalja el leginkább és ez nagyon érthető is, mert itt tettek helyett elegendő volt eleve adott tényeket összevetni. Dózsa alacsony származásának felhánytorgatásakor az uralkodó osztály tagjainak nemesi őseire hivatkozik, mint érdemre. Dózsa tanulatlanságát pedig (út egyet a műveletlen ferenceseken is) a főurak és főpapok humanista műveltségével állítja szembe. Valóságos kis elogiumot zeng egy-egy feudális, de legtöbbször egyházi főemberről.

Meglepő, hogy II. Ulászló mennyire jelentéktelen epizódfigura az események forgatókönyvében. Sőt, még amikor szerepel, akkor sem feltétlen hódolattal ír róla a költő, hanem

előnytelen megvilágításba is helyezi olykor-olykor. Csattanós példa a király erélytelenségéhez. pl. az a jelenet, amikor a gubacsi csatában elfogott parasztoknak általános kegyelmet ígér, majd szavainak elhangzása után nyomban elkezdődik a nemesektől irányított jobbágyságvégzések undorító, precíz és hosszas részletezése.

A többiekől eltérően Báthori, Bornemisza és Csáky volt az, aki szembe mert szállni Dózsaival, ill. hadseregével. Taurinus a csatáról alattomban megszökött Báthorival éppen olyan szűkszavúan foglalkozik, mint a győztes Bornemiszával. Nem így tesz azonban Csáky Miklós esetében. A *historiae veritas* és az ehhez jól kapcsolódó celtista kritika érdekében itt megengedte magának a csanádi püspök szégyenteljes meghunyászkodásának meglehetősen hosszú leírását. Csáky, Dózsa előtt mondott, történelmileg fiktív, csupán költőileg kialakított beszédében hivatkozik ugyan a vezér minden jó tulajdonságára, és az első pillanatban azt a benyomást kelti, mintha Dózsa szívtelen lenne, amikor kérését nem hallgatja meg. A püspök magatartása mindamellett nem a legkedvezőbb fényt hinti még a püspöki kar többi tagjára sem. Lehet, hogy az egyházi körök nagyobb megdöbbenésére iktatta be eposzába, de az sincs kizárva, hogy a Bakócz—Csáky közti súrlódások is hozzájárultak a kedvezőtlen beállításhoz (erre ugyanis Taurinus nem volt kényszerítve).

A főurak bemutatásának új szakasza kezdődik az V. énekkel. Az eddigi szereplőkről szó sem esik többé (Bakóczról sem!), helyettük Várdai Ferenc, Szapolyai János és több, hozzájuk tartozó erdélyi főúr lép a színre. Várdai lelkes méltatást kap mindjárt az ének elején. Jellemzésébe mindazok a pozitív vonások bele vannak sűrítve, amelyek az eddigi, Bakócz mellett szereplő nagyurakéban benne voltak. Megtudjuk, hogy Várdai jeles nemesi ősök sarja, nagy műveltségű humanista, nem úgy, mint Dózsa. Buzdító beszédet mond a jobbágyok leverése érdekében, ám az ő tüzes orációja nem marad pusztába kiáltott szó, mint ezt Beriszló, Perényi vagy II. Ulászló esetében már láttuk. Szapolyai hallgat a püspök szavára, fegyvert ragad — és győz. Várdai sikere tehát teljes.

Szapolyai János is többszörösen fontosabb személy, mint a Bakócz-defensio „hadvezére”. Báthori István megkapta ugyan az „achillesi” jelzőt, de még nemesi olvasói előtt is nyilvánvaló volt, hogy az összehasonlítás enyhén szólva erőltetett. Szapolyai személye már csak azért is igen fontos lehetett Taurinus számára, mert ő az egyetlen hadvezér, akit nemesi részről leginkább fel lehetett léptetni Dózsa ellen. Köztudomású, hogy a retorikai és poétikai sablonok részletesen foglalkoznak a hadvezérek bemutatásakor alkalmazandó költői technikával. Ezek mind megegyeznek abban, hogy igen hatásos, ha a költő történelmi párhuzamokat keres hősének szemléletes jellemzése céljából. Taurinus kihasználva a lehetőségeket, Szapolyait hőrosszá magasztosítja, jöllehet főúri körökben egyébként nem tartották valami jó taktikus hadvezérnek. Tehette azt annál inkább, mert Szapolyai-vívta meg a döntő, számára győzelemmel végződő temesvári csatát. Kritikátlan magasztalása azonban (akárcsak Várdaié) nemigen tarthat igényt a jellemzés megnevezésére, inkább a panegyricus ábrázolási eljárásához áll közel. Taurinus azt akarja elhitetni, hogy Szapolyai hibátlan, feddhetetlen jellem, jó tulajdonságait, érdemeit nem lehet eléggé magasztalni. A harcban Achilles módjára küzd, s herkulesi erejével nincs, aki szembe merészelne szállni. Ha már mindenképp ragaszkodott a költő az antik hasonlatokhoz, bátran hozzátehetné volna még, hogy eme „nagyszerű” férfiú bizony Nero-t túlszárnyaló, háborzongató nyugalommal nézte végig Dózsa kivégzését.

Várdai és Szapolyai mellett sorra feltűnnek a többi „győztes vezérek” is: Drágffy János, Bánffy János, Thormai János, Barlabássy Lénárd és Tomori Pál, akiket mind úgy ismerünk, mint a gyulafehérvári püspöki udvar gyakori vendégeit, ill. nem egyet, mint a székesegyház donátorát. Jellemzésükre nem vállalkozott Taurinus, csak éppen jelezte, hogy „félelmetes” hadviselő nemesekről van szó. És persze a dicséretes özőnéből nem marad ki nemesi származásuk gondos említése. Ennél többre nem számíthattak ők maguk sem, tekintettel arra, hogy elfogulatlan mércével mérve még ennyit sem érdemeltek meg.

A szereplő személyek retorikai előírásoknak megfelelő jellemzésén kívül természetesen más művészi eszköz is a költő rendelkezésére állott. Az eposzírók hagyományos kellékei, az anticipáció, az epizód és a mitológia helyet kapott a *Stauromachiában* is, csak kissé ügyetlenül kapcsolódva a főcselekményhez.

Taurinus anticipáló kijelentései mind a jobbágyságra vonatkoznak. A II. énekben a Werbőczy-féle jobbágyellenes törvényekre utal, amikor a parasztságnak még az ivadékait is el akarja rémíttetni valamiféle „példás” megtorlással (II. 44.) mindenféle 1514-hez hasonló lépéstől. Később Dózsa sorsáról nyilatkozik Csáky szájába adva a fenyegetést, mondván, hogy a büntetést nem kerülheti el tetteiért, társai fogják majd elevenen szétmarcangolni (III. 155—156.). Bakócz azzal érvel, hogy a felelősségre vonás elől csak ideig-óráig szökhet el Dózsa, de meg nem menekülhet előle (IV. 75.). Mészáros Lőrincnek is megígéri II. Ulászló az állítólag valóra vált tűzhalált (IV. 269.). Végül Zsigmond király szellemalakban jelenti meg Tomori Pálnak a váradi csata előtt: „*Ultimus hic conflictus erit*”. (V. 360.)

Az anticipációnál nagyobb teret, de (talán Lucanus példájára) kevés jelentőséget kap a mitológia. Taurinus nem juttat cselekménybonyolító szerepet egyetlen mitológiai alaknak sem. Rendszerint akkor lépteti fel őket, amikor a tényleges történelmi helyzetből úgysem következnek más, mint ami be is következik. Teljesen értelmetlen, de nem megmagyarázhatatlan, a *Stauromachia* epizódjai sorában az V. ének alvilági jelenete (199—268.). A Csáky Miklósnak itt adott költői igazságszolgáltatásra valószínűleg azért volt szükség, mert az eposznak ez a része Gyulafehérvárott készült, a csanádi püspökkel nyilván rokonszenvező Várdai környezetében. Ha meggondoljuk, hogy Csáky éppúgy ellenezte és megtagadta a bulla kihirdetését, mint ahogyan ezt Várdai is tette Bakócz utasítása ellenére, akkor ez talán elég magyarázatul szolgál Taurinus eljárásához. Hasonlóan rosszul illeszkedik a mű egészébe, de ugyancsak érthető tendencia következtében került bele az eposzba Dózsa vadászepizódja (IV. 401—434.). Itt a részegséget, a mértéktelen borivást kárhoztatja Taurinus (sablonos téma volt ez akkor), azt állítva, hogy a jobbágyság temesvári veresége ezzel hozható összefüggésbe. Ez minden, ami hozzákapcsolja a *Stauromachia*hoz (utilitatis causa). Az előbb említett elíziumi leírásról még ez sem mondható el túlságos bátorsággal, mert meglehetősen elkülönül az eseményektől.

Érdekes röviden megemlékezni az eposz leíró részleteiről, természeti képeiről. Régi költészettani szabály, hogy a mondanivaló változatosabbá tétele érdekében kívánatos mindazon vidékeket megrajzolni, ahol a mű jelentősebb szereplői élnek, utaznak, harcolnak. Taurinus természetesen ezt sem hanyagolta el. Gondosan részletezte római útjukat és szépen vázolta fel nemcsak a korabeli Buda (I. 181—199.), hanem Pest (IV. 119—128.) látképét is. Szempontjai, amelyeket érvényesít rövid leírásában, teljesen megfelelnek a quintilianusi retorika ún. „*laudatio urbium*” előírásainak. Ezek a földrajzi leírásai azonban csak betétek, amelyeknek szoros kapcsolata nincsen a fő eseményekkel. Vannak viszont olyan célzatos természeti leírásai is, amelyek (éppúgy, mint Liviusnál), már összhangban állnak műve észmei beállítottságával.

A nagylaki csata második napja előtti hajnalról pl. azt olvassuk, hogy valamiféle borút, szomorúságot árasztott, a felkelő napot pedig baljóslatú ködök takarták gyászos homályba. A lehangothság éreztetése eléggé indokolt volt Taurinus részéről: a nagylaki összecsapás a nemesi hadak kudarcával végződött. Ezután az sem meglepő, hogy a parasztháború vérbefojtása után, az eposz befejezésében feltűnik a szivárvány is. Nem látszik érdemlegesnek a *Stauromachia* csatajeleneteinek részletesebb vizsgálata. Kiütközik belőlük a sokszor végletekbe menő naturalizmus (ez Taurinus forrásaival, főleg a *Pharsaliával* és a *Batrachomyomachiával* magyarázható), de egyébként művészi szempontból egyiket sem lehetne jól megismerkesztett csataképnek minősítenünk.

A *Stauromachia* befejezése, éppúgy, mint minden porcikája, igazodik a retorikai szabályokhoz. Ezért áll az epilógus végén a költő imája II. Lajos királyért (V. 475—499.).

Nem lehet valósan értékelni Taurinus művét, ha nem tekintjük át igen röviden az eposz eddig felfedett vagy még ki nem mutatott, de valószínű forrásainak minőségét és tanulságait. Az eddigi kutatások azt mutatják, hogy a *Stauromachia* egy közvetlen és kortársi élményekből konstruált történelmi eseménynek széleskörű olvasmányanyagból származó szókészletével, sőt, rövidebb-hosszabb szókapcsolataival megalkotott verses irodalmi feldolgozása. Éppen ennélfogva a felhasznált forrásanyag is elválasztható a reális történelmi tényekre (ezek részben közvetve, részben közvetett formában juthattak a költőhöz), valamint az irodalmi előzmények ábrázolási és szövegkészletére. Az utóbbi is különféle módon olvadt bele az eposzba. Egy részük formálisnak nevezhető, betű szerinti vagy legalábbis értelmileg teljesen egyező átvétel, míg más részük, mint irodalmi minta, a tartalmi párhuzamon túlmenően funkcionális azonosságot is ellát az adott művön belül. Tekintettel arra, hogy a *Stauromachia* forrásai nagy mértékben fel vannak derítve, ezeknek az eredményeknek ismétlése teljesen célszerűtlen lenne. Általánosságban a következőket vázolhatjuk fel.

Az eposz egészéhez Lucanus *Pharsalia*ja adta meg az indítékot. Nyilvánvalóan azért, mert ott is polgárháborúról van szó. Ez a választás jellemző egyébként Taurinus világnézetére is: a parasztháborút így fogta fel. De hogy mily lucanusi patricius-göggel vélekedett minderről, elárulja címválasztása, amely valószínűleg a homéroszi *Batrachomyomachia*ra megy vissza. Ez a gúnyos címadás is bizonyítja, hogy a költőnek semmi helye a néppel szimpatizáló humanisták sorában. Az eposz különben nemcsak alaphelyzetét, hanem főhős nélküliségét, és megoldásait tekintve is (pl. a mitológia háttérbe szorítása, eltérően a hagyománytól) a mintául vett *Pharsalia* nyomán halad.

A szövegátvételek kérdésével Császár Zoltán foglalkozott legutóbb. Kimutatta, hogy mily meghökkentő méreteket ér el a Lucanustól átvett verssorok számaránya.²⁰ Ha ehhez hozzávesszük az ugyancsak általa felkutatott (néha nem egészen meggyőző) átvételeket is, kétségkívül szokatlannak kell minősítenünk, mint ahogy szokatlannak tűnhetett már valamelyik kortárs olvasónak is (Wolphardus? Nagyszombati?), amikor még kéziratban láthatta az eposzt. Ha ez nem így történt volna, akkor Taurinus aligha mentegette volna magát oly hosszasan a kölcsönzés vádjá alól épp abban a korban, amikor az efféle nem volt feltűnő, hisz közfelfogásként divott.

Juhász László azt feltételezi, hogy a Bécsben megjelent Reuchlin-féle *Batrachomyomachia* nemcsak a címhez, de az eposz egész vázának („ossa”) felépítéséhez is példa gyanánt állhatott Taurinus előtt.²¹ Ha nagy vonalakban megpróbálunk párhuzamot vonni a két mű között, valóban találhatunk közös vonásokat. De ez összefügghet a közös témával is (orációk, csata, mitológikus alakok). Abban viszont nem téved, hogy Taurinus forgatta a bécsi kiadást és használt is fel velőle, amit ez a passzus is igazolja:

Stauromachia :

Dixit. At hunc contra sic est affata Minerva :
Alme parens, nec, si fusam fractamque viderem
Hanc plebem, ferrem auxilium, quod perfida nostras

²⁰ A *Stauromachia* antik és humanista forrásai. Bp. é. n. (1937).

²¹ Juhász megállapítása id. kiadásának *De Stauromachia* c. fejezetében (XIII. 1.) található. A *Batrachomyomachia* említett átdolgozását VARGHA ANNA adta ki Bartholomaeus Frankfordinus Pannonius: *Opera quae supersunt* c. kiadványában. BSMRAe. Bp. 1945. Appendix I. Az alább közölt versrészletek összevetésének nemcsak az a pozitív jelentősége van, hogy bizonyítottá teszik az átvételt, hanem, hogy egyúttal élesen rávilágítanak Császár Zoltán már korábban idézett forráskimutatásainak leginkább sebezhető pontjára is. Császár szerint itt Ovidius volt a forrás, holott a *Metamorphosis* általa megjelölt helyein (XIII. 324—327., 798—799.) csak erőltetett helyzeti párhuzamosság fedezhető fel, nem pedig egyezés.

Non tam contemnit, quam spernit turpiter artes.

— — — — —
Nam templis legata meis legere sigilla,
Lampada, campanas, calices, gutturnia, mappas,
Vexilla et pateras et pulvinaria, lances
Atque arae induvias et tintinabula, acerras,
Summatimque uno complectar ut omnia verbo,
Nulla malam plebem nostrī reverentia tangit.

— — — — —
Annue, quo tecum pugnas spectemus ab alto
Aethere, — — — — —

(V. 377—380., 392—397., 400—401.)

Batrachomyomachia :

Dixerat ; hunc contra sic est affata Minerva :
O genitor, nec, si fusos fractosque viderem,
Muribus auxilium ferrem, nem numina nostra
Lesere et positas templis rosere coronas.
Haud opus exhaustos oleo nunc dicere lynchos,
Sed magis atque magis mentemque animumque remordet,
Quod nuper factam tenui de stamine pallam
Assiduoque opere intextam, pulcherrima visu
Quae fuit et nostra multum spectabilis arte,
Rosere et laceram liquere foramine multo.

— — — — —
Ergo omnes loeti pugnam spectemus ab alto !

(205—214., 231.)

A verses források megvizsgálása egy érdekes tanulság leszűrésére is alkalmat ad, nevezetesen Taurinus igen erős bécsi kapcsolatához. A csatajelenetekben bővelkedő *Marcellus-panegyricust* ugyanis a jelek szerint nem ismerte, mert egyszer sem merített belőle, de a Syngreniusnál és Vietornál 1512-ben megjelent *Guarinus-panegyricust*, ahol csak lehetett, felhasználta.

Keveset foglalkoztak a *Stauromachia* prózai irodalmi mintáinak kérdésével. Szerintünk a már eddig kimutatott (sallustiusi) mintákon kívül az sem lehetetlen, hogy Dózsa belső jellemzése egyrészt budavári beszéde előtt, másrészt magában a beszédben, Liviusra megy vissza. A párhuzamosság megléte nem áll vitán felül, vezér-típusról lévén szó az esetlegeséggel is számolni kell, a Hannibal jelleméről festett kép néhány részlete azonban megérdemel egy futólagos megjegyzést.²²

A források ismeretével függ össze, de azért e problémától el is választandó a stílus kérdése. Taurinus szókézlete materiálisan az antik klasszikusok és humanisták műveiből állott össze az eposz megírásakor. Szempontjai határozták meg aztán, mit hol hasznosítson. Stílusa nem egyszer ott ünneplés és keresetten fennkölt, ahol világnézeti meggyőződése miatt igen távol kerül a történeti igazságtól — és ez elkerülhetlenné tette számára a tények igazi tartalmának és a stílus összehangolásának megvalósítását (ductus subtilis). Dózsa tényleges győzelmeit pl. hosszú főúri orációkkal iparkodik ellensúlyozni (supervacua operositas). Egyébként ezek a beszédek, némi jóindulattal nézve, ha nem is lépik át a hagyományos

²² Taurinus, I. 351—358. passim, I. 403—410. passim. Livius, Ab urbe condita, XXI. 4. 5—10. passim.

eposzi kereteket, mindenesetre tesznek bizonyos közeledést a később Nagyszombatinál kibontakozott adhortációs stílusmegoldás felé.

A *Stauromachia* stílusának élénkítésére felhasználja ugyan Taurinus a szokványos retorikai díszítő elemeket, így a tropust (*Monarcha Transsilvanensis* — Szapolyai stb.), a szentenciát (*Sero Phryges sapiunt*, IV. 189. stb.), az anaphorat (I. 165—167., 284—285, 291—292.), stb. mindezek ellenére azt kell mondanunk, hogy célját még így is csak részben éri el. Sokat rontanak a gyalumatlanul átvett szövegrészek is, mert egyenetlenné teszik az eposz szövegét. A kelleténél többször felbukkanó ritka szavak is zavarják a könnyű megértést, csakúgy, mint germanizáló latin mondatszerkezetei.

Visszatekintve az eposz keletkezésének körülményeire és az elemzés tanulságaira, *summa summarum* a következőket kell megállapítanunk. Taurinus műve, az életrajzi adatok és a humanista retorika fényénél, minden kétséget kizáróan nemesi szemlélettel átitatott alkotás. Olyan, amely nem szolgált, de nem is akart sem polgári, még kevésbé plebejus célokat szolgálni. Formai szempontból sem vélekedhetünk túlzott elismeréssel róla. Mint eposz, az epigon humanizmus sikertelen eposzi törekvéseinek jellegzetes terméke s egyetlen, viszonylagos erősségének legfeljebb retorikai kidolgozását tekinthetjük.

Korabeli jelentősége a magyar költészet szemszögéből ítélve persze nem csekély, sőt a Jagello-kor reprezentáns humanista alkotása minden tekintetben, az idő azonban, amely nemcsak az embereknek, hanem az ember alkotta műveknek is próbaköve, nem kedvezett a *Stauromachiának*. Ma már nem is annyira költői, mint inkább (bizonyos fokig) történeti forrásértéke van.

V.

Taurinus életművének „chef-d'oeuvre”-je kétségkívül a *Stauromachia*. Jóllehet irodalmunk történetében ma már úgy tartjuk nyilván, mint az első magyar tárgyú eposzt, a XVI. század világánál, ha hitelt adhatunk Janus Pannonius állítólagos *Annalese* létezésének, ha feltételezzük Báthori Miklós (sírfeliratából valószínű) vers történeti munkáját, valamint ide soroljuk Wopflhardusnak valóban elkészült eposzát, Taurinust úgy kell tekintenünk, mint a magyar epikai költészet hagyományába sikerrel beleilleszkedő német humanistát, akinek műve erényeivel és hibáival együtt vitathatatlan részévé vált a magyar irodalomnak.

Taurinust, mint író, sokáig nem fedezték fel. Szomorú dicsősége Márki Sándornak, hogy 1889-ben, a *Stauromachiát* ismertető és értékelni próbáló tanulmányában még ezt írhatta: „Mint költeményt, idáig senki sem méltathatta”.²³ Márki a liberális polgári tudós mértékével mér. Hosszú tartalmi ismertetései és gyakori idézetei (sajnálatos, de erre szükség volt, ha nem is ebben a dolgozatban), jóindulatú, sokszor értékes és érdekes megfigyeléseivel keverednek. Megállapításainak zöme fölött azonban ma már igen eljárt az idő.

Márki úttörő jelentőségű dolgozata után csaknem fél századnak kellett elteltie, míg újabb Taurinus-értékelés született. Horváth János a magyar humanizmusról írott monográfiájában (1935) részletesen foglalkozott a költővel és az eposszal. Az általa megrajzolt arckép megadta az alapját minden további Taurinus-tanulmányozásnak. Észrevételei mindig a kérdés lényegét érintik, bár láthatóan csak az irodalmi-esztétikai területeken mozognak. Teljesen egyetértünk Horváth Jánosnak azokkal a megállapításaival, amelyekben a *Stauromachia* tendenciáját és művészi felépítését értékeli. Nekünk is az a véleményünk, hogy Taurinus „A történetek az udvariak szempontjából fogja fel, Bakóczot az ismert vádakkal ellentétben a mozgalom éles elítélőjének, leverésében főosztónzőnek tünteti fel.” Az eposz pedig „szerkezetileg töredezett; színterei, történései, személyei átmenet nélkül váltják egymást, cselekvényében nincs szerves fejlődés.”²⁴

²³ Katholikus Szemle 1889. 210.

²⁴ HORVÁTH JÁNOS: Az irodalmi műveltség megoszlása. Magyar humanizmus. Bp. 1944. (2. kiad.) 203.

Horváth Jánost követően Császár Zoltán kutatta fel igen alaposan a *Stauromachia* antik és humanista forrásait (1937). Az eredmény váratlan volt és a nagy számban kimutatott szövegátvételek Császár előtt elhomályosították a mű egészét a részekkel szemben. Ennek következtében nem egyszer szélsőséges véleményt kockáztatott meg. Szerinte pl. „*Taurinus nemcsak hogy nem költő, hanem versfaragónak is ritkán nevezhető, hiszen sorainak nagyrésztét készen vette át antik és humanista költőkből.*”²⁵

Merőben új értékeléssel állott elő Geréb László 1946-ban, majd fenntartva álláspontját, 1950-ben.²⁶ Túl merész ítéletei, élesen szimplifikáló módszere Császár Zoltán magabiztosságára emlékeztetnek. Csakhogy, amíg Császár messzemenően negatív, addig Geréb gátlás nélkül pozitív magatartást tanúsít Taurinus művével szemben. Tanulmányyszerű elemzésében történelmietlenül kezeli ugyan a *Stauromachiát*, de természetesen tesz több helytálló megállapítást is. Helyesen figyel fel pl. arra, hogy Taurinus művének alaphangja „*mindvégig egységes*”. Valóban, a *Stauromachiát* világnézeti szempontból — sorról sorra haladva — nem is lehet másként, mint *egységesen negatívként* megítélni. Gerébnek is erre az eredményre kellett volna jutnia, ő azonban megkerüli az elméletét felborulással fenyegető buktatót, mondván, hogy a költő „*csak sorok között mondhatta el véleményét*”. Ezzel oly tág teret nyit a legkülönfélébb magyarázatoknak, hogy további gondolatmenetét már nem követhetjük egyetértéssel. Bizonyításai zavarosak. Egyfelől elismeri, hogy az eposz Bakócz udvarában és érdekében keletkezett és íródott, másfelől — teljesen megalapozatlanul — azt állítja, hogy a *Stauromachia* szövegében azért vannak értelmi zökkenők, mert a költő az elkészült műből utólagosan (!) *Bakócz-ellenes részleteket* volt kénytelen törölni.

A jobbgymészárlások leírásának sem az a szerepe állítólag, hogy Taurinus az eposz népellenes alapeszméjének megfelelően megörökítse a háborút indító parasztok bűnhődését, nem, mert Geréb szerint ez épp ellenkezőleg, a költő nép iránt titkolt rokonszenvét van hivatva kifejezni a sorok közt is olvasni tudóknak azon az alapon, hogy „*az urak hőhémunkájának számos leírása sem merőben szadista kéjtelgés: valósággal ítélet a hőhérook jeleit*”.

Geréb László bírálói közül Sz. Nagy Miklós már 1946-ban, Gerézdí Rabán pedig 1947-ben rámutatott a taurinusi eposz „haladó jellegének” tarthatatlan voltára.²⁷ Gerézdí még arra is vállalkozott, hogy pár sorban felvázolja, milyen helyes szempontok alapján juthatunk közelebb az író és műve megértéséhez. Rajtuk kívül 1950-ben Karácsonyi Béla is erélyesen cáfolta a *Stauromachia* állítólagos haladó tendenciájának legendáját. „*Itt a legjobb ideje — írta —, hogy irodalomtörténészeink egy kis része végre szegényebb legyen egy illúzióval, s lássa be, hogy a Jagello-korabeli humanistáinkból nem lehet szimpatizánsokat csinálni a parasztháború számára.*”²⁸ Érvei, amelyeket a marxista történettudomány megvilágításában felvonultat, perdöntőek és igazolják a túlzottan pozitív Taurinus-kép történelmietlenségét. Ugyanezen az elutasító nézetet van Klaniczay Tibor *A régi magyar irodalom* c. egyetemi jegyzetének I. kötetében.²⁹

Kardos Tibor is foglalkozott Taurinussal 1955-ben megjelent nagy szintézisében.³⁰ Helyeseljük, hogy a költőt és művét a magyar történelmi fejlődés menetébe helyezve vizsgálja, az viszont sajnálatos, hogy gondolatmenetének széleskörű távlata végül azt eredményezte, hogy lemondott az egységesen összefogott tárgyalásról. Így aztán eposzelemzésről

²⁵ CSÁSZÁR ZOLTÁN, i. m. 44.

²⁶ TAURINUS: A Paraszti Háború. Ford.: Geréb László. Bp. 1946. 6—9. 1. SZÉKELY—GERÉB: A magyar parasztháborúk irodalma. Bp. 1950. 119—121.

²⁷ SZ. NAGY MIKLÓS kritikája: Válasz 1946. GERÉZDI RABÁN bírálata: It. 1947.

²⁸ Századok 1950. 419.

²⁹ Bp. 1954. (3. kiad.), 127—129. Klaniczay jegyzetén alapuló, hasonló álláspontot foglal el: CSANDA SÁNDOR: A magyar irodalom története a XVI. század végéig. Bratislava 1956. 50. (főiskolai jegyzet).

³⁰ A magyarországi humanizmus kora. Bp. 1955.

szó sincs, Taurinus művét sem igen tekinti másnak, mint szövevényesen megkonstruált ideológiai fejtegetései egyik fő forrásának. Eljárása annyiban jogos, hogy a *Stauromachia* valóban legjobban kiaknázható forrásaink közé tartozik, ha 1514-ről van szó, költői alkotás-ként való méltatásáról azért mégis kár volt lemondani.

Nyilván a mélyebb analízis hiányának következménye Kardos határozatlan válasza is épp a legfontosabban, az eposz irodalomtörténeti helyének kijelölése kérdésében. Míg egyik szavában kellő nyomatékkal fogalmazza meg Taurinusnak Bakóczot mentő szándékát (azaz jobbjágyellenes tendenciáját), addig a másokban már utat enged az ezzel ellenkező véleménynek is. „Az sem hallgathatjuk el — írja —, hogy a szereplők jellemzése szónoklatokkal a klasszikus nyomokon haladó humanista történetírásnak olyan jogsága, amelynek segítségével óvatosabb szerzők sok mindent közölhettek a nyilvánossággal. Így volt ez Taurinus esetében is...”³¹ Kár, hogy Kardos Tibor nem látta szükségét annak, hogy tételét igazolja is.

Meggyőződésünk szerint ugyanis az általa említett általános elv igaz ugyan, de Taurinusra vonatkoztatva már aligha az. Mert miféle különállást, miféle óvatosságot vár Kardos Tibor attól a Thurzókat, Bakóczot és Várdait szolgáló famulus-költőtől, akiről nincs egyetlen korabeli adat, amely ne tanúsítaná, hogy a Dózsa-háború alapvető megítélésében teljesen egyetértett kenyéradó gazdáival?

Legújabbban a Bóka László és Pándi Pál szerkesztette magyar irodalomtörténet I. kötete értékelte a költő működését.³² A Jagello-kori irodalomról adott jellemzés helyes marxista megvilágításba helyezi Taurinus szerepét és általában a *Stauromachiát*. Nemcsak korabeli jelentőségét hangsúlyozza a valóságnak megfelelően, de kellő határozottsággal utal az eposz minden ízében parasztelenes jellegére is.

A *Stauromachia* irodalmi hatásáról, Taurinus utóéletéről nincs sok mondanivalónk. Az egyetlen nyilvánvaló hatást Nagyszombati Márton carmenjére tette. Ezt részletesen és teljesen meggyőzően Gerézi Rabán mutatta ki legutóbb, Nagyszombatról írott összefoglaló tanulmányában.³³ Ha az általa felemlített példák számát növelhetnénk is (Gerézi nem törekedett teljességre), a következtetések mit sem változnának. Taurinus eposza Mohács után, a reformáció korszakában, az anyanyelvű irodalom hihetetlen ütemű térhódítása és fejlődése idején nem volt időszerű. Témája és latin nyelvűsége miatt későbbi korok sem nyúltak vissza hozzá. Szövege — évszázadokra terjedő feledés után — 1809-ben jelent meg újra, Engel *Monumenta Ungricá*jában. Ez a második bécsi kiadás azonban csak a *Dedicatio*t, Fabri és Székely Ferenc carminait tartalmazta a *Stauromachián* kívül, mellőzve az *Indexet* és az *Epilogust*. Engel, Taurinus elfeledett művének újrafelfedezésével, igen hasznos szolgálatot tett a magyar irodalomnak és történettudománynak. Az általa közreadott szöveg a meglehetősen következtetlen helyesírás, a helyenként zavaróan bizonytalan interpunkciók és a nyilvánvaló sajtóhibák ellenére is jól használhatónak bizonyult sokáig. A modern igényeknek azonban már nem felelhetett meg. Juhász László újabb napvilágot látott kritikái kiadása³⁴ végül is segített a problémákon, de nem az egészen. Ahhoz, hogy a teljes, napjainkig fennmaradt Taurinus-oeuvre hozzáférhető legyen, publikálni kellene még a kisebb verseket, a leveleket és az életrajzi szempontból fontos dokumentumokat is.

Abban a reményben fejezzük be fejtegetéseinket, hogy vázlatos tanulmányunkkal az eddigieknél részletesebben sikerült rámutatnunk mindazon német és magyar társadalmi

³¹ KARDOS, *i. m.* 371.

³² A magyar irodalom története 1849-ig. Bp. 1957. 48.

³³ ItK 1958. 125, 134—136. KARDOS id. művében messzebb is vezet, ami elképzelhető, de megfontolandó. GERÉZI LÁSZLÓ: A hazai osztályharcok irodalma. 1525—1660. c., 1955-ben megjelent könyvében Taurinus hatását egészen Zrínyiig felviszi — az eposzi közhelyek kölcsönös meglétére hivatkozva (92.).

³⁴ *Stauromachia*. Ed. JUHÁSZ. Bp. 1944. BSMRAe. A könyv, a rajta szereplő évszám ellenére, csak egy évvel később jelent meg.

és kulturális körülményekre, amelyek közelebb visznek a Jagello-kori irodalom egyik jelentős, de korántsem nagy haladó költőjének, Taurinus István humanista életművének megértéséhez.

Sándor V. Kovács

DAS HUMANISTISCHE EPOS DES DÓZSA-KRIEGES

(Stephanus Taurinus de Switawia: *Stauromachia*)

Der Verfasser behandelt die Wiener Studien (1501—1511) des Stephan Taurinus (Switawia, cca. 1480—5 — Cibinium, 1519) sowie seine politische und literarische Tätigkeit in Ungarn (1511—1519). Er weist auf die grosse Wirkung von Celtis und Vadianus hin und analysiert dann das Hauptwerk des Dichters, das in der Umgebung von Tamás Bakócz in Esztergom, bzw. von Ferenc Várdai in Gyulafehérvár entstanden ist.

Er ist der Meinung, das Werk *Stauromachia* (1519) sei kein echtes Epos, sondern ein charakteristisches Produkt des Epigonen—Humanismus; denn die Gesänge von 1 bis 4 machen den Eindruck einer selbständigen Bakócz-Defension, der 5. Gesang zeigt wieder die Einwirkung des Várdai—Panegyricus auf. Im weiteren beweist der Verfasser, dass auch die Bearbeitung der Details den Forderungen der klassischen Epen nicht entspricht. Die Orationen der Hochadeligen sind wahrhaftige Kohortationen, die Deklamation von György Dózsa in Cegléd ist ebenfalls eher eine Invektive, als eine Programmrede.

Die Struktur des Werkes *Stauromachia* ist (wegen feindlicher Einstellung des Dichters den Leibeigenen gegenüber) im Grunde genommen verfehlt. Seiner Grundidee treu („Marte, quod iniusto Ungariam quicumque petisset, nemo victor abit“; *Ungaria: proceres Hungariae*) verleumdet der Dichter das ganze Werk hindurch Dózsa, den Führer der kämpfenden Bauern und feiert die allen Lobes unwürdigen Feudalaristokraten.

Der Verfasser wertet die Prosaquellen (Sallustius usw.) sowie auch die poetischen (Lucanus, usw.), gibt eine kurze Stilanalyse und behauptet dann zusammenfassend, dass Taurinus mit seinem Werke *Stauromachia* nicht den Interessen des Bürgertums und noch weniger den des unterdrückten Volkes diene oder dienen wollte. Sein Epos, eine representante humanistische Schöpfung der Jagello-Zeit, kann heute für nicht mehr als eine mit Kritik verwendbare historische Quelle betrachtet werden.